

AZ

UJ KORMÁNY

KEZDETÉN.

Imre Kelen Kormány

ORSZÁGOS M. KIR. STATISZTIKAI
HIVATAL
KÖNYVTÁRA.

PEST.

KIADJA RÁTH MÓR.

1873.

KSH Könyvtár

REV. 1.-'78

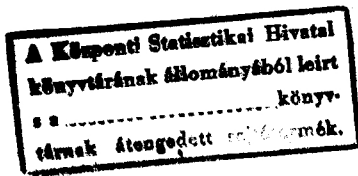

KATALOGUSBA FELVEVE

Pest. 1873. Nyomatott az Athenaeum könyvnyomdájában.

276208

Nem első válsága ez Magyarországnak, melyen a legujabb ministerváltozás alkalmával átesett. Utolsó se lesz ez, mert — reméljük — P a l a c k y szava nem teljeseedik be rajtunk, s megéljük még m a g y a r o k u l a második évezrednek legalább legelejét.

Csakhogy a válság természete különböző; s mig egyik — mint például a 48-diki — erőteljes lény küzdelmekint, bár fájdalmas nyilvánulások között, az egészséges fejlődés kezdete, ugy vannak válságok, melyek csak a folytonos hanyatlás szüneteléseiént jelenkeznek és, helyesen kezelve, az organismus erősbüléséhez vezethetnek ugyan, de hibásan íteltetvén meg, hiu reményt kelteneek csak, tényleg azonban a halált siettetik.

Hogy a hosszan tartó válság, mely Magyarországnak a mult országgyűlés agyonbeszélési végszakában először jelenkezett erősebben és, takarva bár, mégis láthatóan, a kormány visszavonulásával s a Deák-párt megveretésével végződött; hogy e válság, mely a választások végzetes erőfeszítései között szünetelni látszott s csak a mostani ministerváltozás alatt lett országra, világra nézve ismét láthatóvá, vajjon a megölő válságokhoz tartozik-e, azt nem akarjuk ezuttal állítani. Hogy az organismust erősbítőkhöz nem számítható, arra nézve — azt hisszük — nincs véleménykülönbség széles e hazában, s miután ennélfogva veszélyes volta nem titkolható, igazoltnak látszik a vele való foglalkozás.

Nem a válság legközelebbi s így általában közvetlennek látszó okát akarjuk kutatni. Ez fölösleges fáradság; mert akár az sül ki, hogy Ló n y a y személye iránt nem viseltettek rokonszenvvel az Andrássy Bécsbe menetekor tárczát birt egyes szakministerek, akár az, hogy a párt nagy zöme nem portálta a kormányelnököt azon meleg odaadással, melyet a pártvezér sanctiója alatt kormányelnökké lett minister kívánhatott volna, akár a baloldal menthetetlen s tapintatlan eljárására rójuk, mint általános bünbakra, a bajt, a dolgon magán ez ép oly kevésbé segít, mint ha rögtön kimondjuk az általunk komolyan annak vélt válságokot: a kormány programmtalanságát, mely a baloldal arczélváltozásával — vagyis a közjogi vita fontosságának csökkentésével — ordre de bataille nélkül állott az el nem döntött csatában, általános hadi terv nélkül a be nem fejezett háboruban.

Nem a baloldalt akarjuk ezzel menteni, melynek eszélyes részében a hazafiság, hazafias részében az eszélyesség, fenmaradó — bár hál' istennek tán csekély — részében az erkölcsi becsületesség hiányát kell constálnunk, ha őszintén akarjuk viszonyainkat megítélni. Ez állítás bebizonyítására lesz még alkalmunk az itt-ott később elmondandókban. Itt csak álláspontunkat akartuk jelezni a lehető legerőteljesebb állítással, nehogy a még folyvást mindent háttérbe szorító pártszempont ránk rosszul alkalmaztassék akkor, ha akár a pártot, akár a belőle eredt kormányt találónok megtámadni.

Pedig ez se szándékunk; mert ugyan mit használ a támadás a már megszűnt multra, mit az eleve hibáztatás a még nem ismert jövőre nézve!

Amugy is annyira megszokta közönségünk a me-

rev negatiót, hogy a kritikai roszalásnak superlativusa se hat már s nincs az a kormánycselekmény, melyet a balpárt meg ne támadott, a jobbpárt vagy sajtója jól-rosszul ne védett, vagy épen legnagyobb szükségben védelem nélkül ne hagyott volna. Csak hogy a baloldalnak keletkezése óta az a nagy malheurje van, hogy soha se tudta, hol kell voltaképen támadnia; a jobboldalnak, pedig nagyrészt csak akkor kellett valóban komoly rohanást visszavernie, mikor positiója legjobb, fegyverei leghatalmasabbak voltak.

Ámde e kényelmes helyzet csak a közjogi vita korszakán át tartott. A biztos győzelem hitében ringatta magát kormány és párt, a végletig vivnia soha nem kellett se egynek, se másnak, s bármennyire ropogott is az öreg ágyu és pattogott a gyorstüzelés a balközépen, vagy villogott a gyilkolónak látszó fegyver a szélbalon, jól tudta azt kormány és ellenzék, vagy az uralkodó s az uralkodhatnámot játszó párt, hogy csak vaktöltés dolgozik s a kardnak nincs éle, s így lehet ugyan éktelen zajt csapni és sok port verni fel — mely utóvégre is csak a nagy közönség szemébe szóródott — de komoly bajról nincs szó és az 1861-diki tactika fennállott a közjogi vita korszakán keresztül is mindvégig, vagyis: a világért se viszzük a nyereségig, mert 67 ellenére mi se állhatnánk fenn!

De nem hiába hangoztatták jobbról a kormányképtelenséget a 67 tagadásával! Ha későn is, csak megjött a balon is a felocsudás ideje. Megjött, lehet, sőt hiszszük, öntudat és mélyebb politikai meggyőződés nélkül — mi az összes eddigi tactikához különben se kellett — de megjött s egy kis kanyarodással könnyű volt programmul kimondani az 1867. XII. t. cz. ellen irányzott eddigi támadásoknak némi szüneteltetését. Ez-

zel kénytelen-kelletlen a reformok terére vitték át az oppositíót, oly térre, melyen a kormányon levő párt-
nak sok jó szándéka, de kevés biztos terve volt; melyen
eddig — igazán parlamentáris ellenzék hiányából —
védelmileg be sem rendezkedett; melyen, az eddigi hiu
csatározásokban elvesztegetett erő miatt, kellő előmun-
kálátokat nem tett és — mielőtt maga is lehetőnek hitte
volna — nem ellenének derekassága, hanem saját ké-
születlensége miatt visszavonulásra kényszerült.

A tervszerű komoly munka, a rendszeres kormány-
programm, a magasabb látkör hiánya a vezénylőkben
itt boszulta meg magát legelőször.

Kormány és párt megszokták a mától holnapra
élést a parlamentben, a ministeriumban egyaránt. A
baloldal egy-egy hevesebb támadásának szerencsés
visszaverése mindannyiszor dicsőbb dolognak látszott
pártnak és kormányférfiaknak, mint a termelő, zavar-
hatatlan, üdvös munka. Ügydarabok elintézése s a
mindennapi szükségnek, bár veszteség árán is, elégté-
tele a kormányzat legfőbb feladatának látszott tekin-
tetni.

Hogy az ily rövidéletű kezelésnél se a közigazgatás
vezetésére, se a törvények végrehajtására s az erre való
felügyeletre nem került elég idő és megfelelő erély,
hogy ily módon rossz szándék nélkül is, könnyebb volt
a folyton — s mondjuk ki egyszer mindenkorra koránt-
sem csak a jobb oldal részéről — felmerülő magán-
érdekeknek is kellőnél inkább előtérbe nyomulni, az
magától értetik.

Hogy ily viszonyok között az önérzetesebb egyes
szakministerek nem igen ragaszkodhattak tárcájukhoz,
szintén könnyen érthető, valamint ebből magyarázódik
a viszony az elnök irányában is, kit kevésbé szeretetre-

méltó társas érintkezése, fejedelmi vagyonából eredő s némileg kikerülhetetlen magánüzérkedése, a bőszült balok kiméretlen támadásai s a könnyen irigykedésre hajlandó és botránnyt hajhászó nagy közönség vakhite csakhamar Magyarország legjobban rágalalmazott férfivá tett.

Nem akarjuk állítani, hogy valahogy nagyon be vagyunk avatva a legfőbb kormányzat benső ügyeibe. Még se tévedhettünk valami erősen nézeteinkben, különben hogyan volna megmagyarázható azon ritka jelenség, hogy az összes kormány feltűnő nagy ok nélkül — mert se az ellenzék meg nem buktatta, se pártja, se a felség bizalmát el nem vesztette — lemond s az elnök kivételével ismét mind tárczát vállal, sőt mindegyik a kormánytagok közül vállalja eddigi tárczáját, mert a csekély személyváltozás a ministeriumon belül csak szükség szerinti, az új elnök tárczájának kezelése miatt.

Tényleg tehát új régi kormányval állunk szemben. Csak L ó n y a y t vesztettük, vagy tőle szabadultunk — ezt kiki lelke s meggyőződése szerint válaszsza meg — de ugyancsak a Deák-párt, sőt ennek ugyyszólván ugyanazon vezérférfiai képezik a kormányt, s így joggal kérhetjük, folytatva lesz-e Magyarország javára vagy bajára — itt egyelőre ismét a subjectiv felfogás, válogat a szóban — az eddigi kormányzat?

Tagadhatatlan, hogy 1867-ben Magyarország egyik talán épen leggeniálisabb államférfia alkotta meg a felelős magyar ministeriumot s gyakorolta hazánk üdvére a legjobb befolyást Bécsben, és, habár alkotmányunk határain belül, de talán épen jeles egyéniségénél fogva annál erőteljesebben, külföldi viszonyainkra is.

Csak hogy, úgy látszik, ép e külföldi viszonyok, fokozva talán az egyéni önérzet méltányolható ambíciója által, inkább tolultak előtérbe már akkor is, mintsem kormányunk mellőzhetetlenül centralizálásra irányzandó törekvéseinek előnyére lehetett. Gr. Andrásy Gyula jól sejthette már akkor, hogy hazájának még külön szolgálatot tehet a külügyér polczán, semmint pusztán magyar miniszterelnök s lehet, ez vonta el kelleténél inkább az ország belső politikájától, melyet büntetlenül mellőzni nem lehetett.

Tagadhatatlan ugyan, hogy bármely keményebb tusában Andrásy-t ott látjuk küzdeni s egész férfimagasságban kiemelkedni törpe ellenei, de egy fejjel barátai közül is, osztva s szórva a csapásokat balra és szélbalra, s azon ügy soha meg nem bukott, melynek védelmére kelni, személyére nézve érdemesnek találta.

De vajjon a csatározáson kívül és az ország, sőt a monarchia határain túl terjedő tervezetésein kívül akad-e ideje a benső termelésre is? Volt-e a miniszterelnökség akkor is oly központja a kormánynak, hogy itt futottak volna össze a szálak olykép, hogy a termékeny politika szerves közigazgatást, az alkotó munka üdvös intézkedéseket szült volna?

Igaz, hogy az összes erőt az akkor még élesebb közjogi támadások visszaverésére kellett összpontosítani, vagy ez látszott legalább főszükségnek; de nem akkor vettetett-e meg alapja azon szomorú jelenségnek, mely maig se akart mulni, sőt ma már államveszélyeztető bajjá fajult, hogy ugyanis nem a jó és jobb, a maradi meg haladó, a szabadelvűség vagy szükkeblűség közötti ellentét válogassa meg a különböző nézetűeket, hanem hogy az a priori elfoglalt pártállás szerint csoport-

tosul a pártember a legkülönbözőbb nézet és legkülönbözőbb kérdés körül egyaránt.

Voltak ministerek, de ministerium, összministerium nem létezett. Az alaki dolgok folytak ugyan, minden törvényjavaslat a minisztertanács véleményezésén esett át, a felmerült nagyobb fontosságú események ott tárgyaltattak, s létesült is valami megállapodás rájuk nézve; de — a mit a kezdet nehézségei, a tusák, akkor még őszintének hitt, bár más oldalu komolysága közt, talán menteni is lehet — szabatosan megállapított kormányprogramm, az általánosságok ideális határán a végrehajtás reális medrébe terelt cselekvési terv nem létezett. Az ország és főleg a párt, ismerve a küzdelmek nehézségét, elnézte e hiányt, bizott vezérfiai nagy tehetségében és színarany becsületében, hivatkozott — ha kellett — a pártvezérre és megnyugodott, habár aggodalmak itt-ott, messzebblátó körökben már akkor is keletkeztek, sőt nyilvánultak is.

Andrássy távozását csapásnak tekintette az ország jóérlmü polgára mind. Csak a baloldal ujjongott titokban, mert a legfájóbb vesszőcsapások alul egyidőre felszabadulhatni reménykedett, és ebben nem is csalódott. A jobboldal is megnyugodott némileg, mert élt még Eötvös, ki ugyan az elnök távozását a ténynyéválás perczéig ellenezte s nem is hitte, de a ki ki nem fogyott még eszméiből, ki szellemmel tartotta a ministeriumot, ha cselekvésre nem is birhatta és — noha személyváltozás elég történt a ministeriumban — a nemzet uralkodó pártja mégis saját embereit látta a kormányon.

Lónyay miniszerelnökségét nem nagy rokonszenv fogadta. A párt inkább belenyugodott, semhogy kívánta volna, de még a kik elleneztek is, egy reményt kötöttek elnökségéhez, azt, hogy pénzügyi ministersége

alatt tanusított erélyével fogván meg a gyepplőt, ha Andrásy genialitásának hijával is, ismert szívósságával, soha senki által nem tagadott szakavatottságával inkább meg fogja teremteni az erélyes kormányközpontot, mint előde; a mi pedig a szívélyes együttműködés bensőségéből hiányozni talál, azt helyreüti a biztosabban várható siker szintén kielégítést nyújtó érzete.

Az új miniszterelnök a rokonszenvet se ministertársaiban se a pártban meg nem nyerte ugyan, de sok sikert se aratott. Bele-belemarkolt ugyan szokott erélyével egyes tárczába s megdöntött ugyan kész terveket, de rendszeres cselekvényi programot ő sem alkothatott, kellő és czélszerűbb munkafelosztást ő sem szervezhetett, a törvényjavaslatilag s később törvényesen is megállapított közigazgatást az életbe ő sem ültethette át, és a törvények szigorú végrehajtását kellő időben ő sem foganatosíthatta.

Csodálatos nemezise a sorsnak, hogy a mivel a Deák-párt a baloldalt és méltán vádolta: a programmalalanság, ép az boszulta meg magát és legfájóbban ő rajta. Nem az eszmék programmalansága ez, hanem a cselekvésé. Nem azt nem tudta a jobboldal kormánya, mit akar: de azt nem tudta: hogyan akarja. Bármely trónbeszéd, bármely válaszfelirat elfogadható programnak parlamentáris, szabadelvű államban, öntudatos kormány mellett, mely mihelyt tudja, mit akar, tisztában van magával arra nézve, mikép foganatosítsa.

De nálunk ez hiányzott — és adja isten ne sokára — hiányzik még jelenleg is.

Mi akarjuk a 67-es kiegyezésnek fentartását, de ezt, ugyszólván, nézetkülönbség nélkül akarjuk; mert a megváltoztatásnak az idők és módok megválasztásával, a mint

a baloldal mondja — csakugyan nincs értelme, vagy nincs egyebe, mint a létezőnek fentartása. Mi akarunk reformokat, de mely reformokat akarjuk, mely egymásutánban, mily alakban s mikép végrehajtva, arra nézve hiányzik a részlet, az általánosságban pedig bátran versenyez velünk a baloldal, sőt le is győz, mert a pharist és a hangzatosságot inkább alkalmazhatja.

De legyen oly kormányprogram a reformokra, a codificatióra és szabadelvü intézményekre nézve, melyet józanon és okszerűen tul nem licitálhat a baloldal, melynek érthető terve, megfogható teste van, és az e czélra irányzott komoly munkálkodást a meddő párttusák nem fogják megakadályozhatni.

Most és ily viszonyok között lép Szlávy a kormányelnök nehéz polczára. Mint biharmegyei főispán, mint belügyministeri államtitkár a jó és centralizált közigazgatás szükségét, mint földmivelés-, ipar- és kereskedelmi minister a termelő és szerző osztályok, szóval az élet kormányzási és törvénykezési szükségéit eléggé felismerhette, hogy a kormányzati összhang létrehozása által kielégítésükre is törekedjék. Örömmel kell fogadnunk, hogy külön tárczát meg nem tartott, az ügydarabok elintézésének átka így lehámlik a kormányférfi vállairól, ki ennélfogva is magasabban helyezkedhetvén, kellőleg emelkedett szempontból tekintheti át viszonyainkat és elég időt is fog nyerhetni, hogy mindenkit megnyerő modorával és a simaság alatt észrevehetlenül rejlkő, de azért nem csekélyebb erélylyel fogatnositsa is azt, a mit jónak talált, csak ne még egyszer járjuk el a »párt for ewer« meddő, vészthozó csepepatéit!

Mily párttal rendelkezik az új kormány a képviselőházban, mily erővel a pártban, az ismeretes. Kevésbé tudjuk előre, mily állást foglal a főrendiháza a szemben.

A feudális kor egyik maradványa, tisztán aristocratikus, egy kis ultramontán tömjénnyel megfüstölt, egy kis országzászlósi csillogással felcziczomázott intézményképen meredezik be a XIX. század democratikus virányába a felsőházi rom.

Rokonszenv nem nyilatkozik mostani alakja iránt még az érdekelt körökben sem, hisz reformját ők maguk hangoztatják. Szükség rá nincs, mert hiszen haladási akadálynál egyébnek nem bizonyult államéletünk frisebb pezsgése óta. Politikai tényezőnek is csak per abusum tekinthető; mert csak erőtelen kormány kénytelen engedni, a kedves béke kedvéért, maradi megemberelésének. Mégis mernők-e egyáltalán, mernék-e irányadó körökben csak úgy simpliciter eltörülni, mint a hogy megérdemelné? vagy merik-e védelmezni a két-kamrarendszer szükségességének banális hangoztatásával, melyet a legkevesebb hangoztató értett meg kellőleg.

Elég érdekes kérdés, hogy kissé szellőztessük.

A két kamra rendszerének szükségességét, valóban parlamentáris államban, eddigelé nem látjuk kellően indokoltnak. Legfőbb feladata a második kamrának — nálunk a főrendek házának — a tölcsapongó iránynak a törvényhozásban szelidítése, a felforgató elemeknek elensúlyozása volna. De ez elem meg van, rendes viszonyok között, a törvényhozási factorok kellő működése mellett, magában a koronában, mely, ha a kormányt alkotott többségben nyilatkozott a tulgyors haladási szellem — mi ritka eset! — még mind megtagadhatja a

kellőleg nem indokolt törvény szentesítését. De mit akkor, ha a maradi felsőház korszerű intézmények létesítését akadályozza meg, mint jelenleg Poroszországban a kerületi reform alkalmával, mire pedig született törvényhozóink a priori szolgáltatnak pendant-t a telepítvényesek kérdésében. A Pair-schub, segítsen ilyenkor? de hisz viszonyaink között az sem alkalmazható, ilyenkor tehát nem marad egyéb hátra — miután a háromszori üzenetváltás angol rendszere sines elfogadva — az engedésnél, s ha a főrendiház megcsöknyösödik, csakugyan büntetlenül és bántatlanul megakadályoztatja az összes korszerű haladást.

Tehát töröljük el simpliciter ?

Azt hisszük, erre is kevesen szavaznának, kevesen nem csak a két kamra-rendszer állítólagos szüksége iránt ifjuságuk óta beszítt tévtanok miatt; hanem némelyek talán élénk históriai jogérzetünknel fogva sem, jogfolytonossági szempontból; némelyek tán kegyeletből nem, azon tudatban, hogy a 40-es évek szabadságbajnokai közül a legkiválóbbak nagy része épen a főrendiházból került ki; mások meg — még pedig a 7 és 9 águ koronájuk közül — azért nem, mert ha elveszítnék a nehezen s tán drágán is szerzett népszerűséget és elsordortatnak a választott törvényhozók sorából, jól esik tudniok, hogy mint születettek is még mindig szerepelhetnek; nagy rész végül nem szavazna rá a közvetlen érdeklettek közül, kikhez főpapságunk, főispánjaink legnagyobb részét kell sorozunk.

Mi tehát a teendő?

Szerintünk Magyarországon el kell törülni a főrendek házát, de meg kell tartani a két-kamrarendszert. E látszólagos ellenmondás azonnal megszűnik, ha elgondoljuk, hogy a született törvényhozó nonsens, az egy-

házi és világi főméltóság személyválogatás nélküli helyfoglalása e házban pedig jogtalanság, de fölösleges is.

Nem is a két-kamrarendszer kathedrai okoskodással felsorolt indokainál fogva kell Magyarországon két ház; hanem kell, mert a képviselőház a választási (minden pártbeli) corruptiónál fogva nem méltó képviselője többé az ország értelmiségének, érdekeinek és szükségének; sőt ez nem is lesz többé a jelen nemzedék választásai alatt.

Az utóbbi választásoknál ugyanis elveszett a képviselői qualificatió. Nem a legderekabb, legjózanabb, leghazafibb férfiak többsége kerülhet be ma a képviselőházba — s itt még az országos capacitások sem képeznek kivételt, mint a legderekabbak kétizbeli bukásából s csak utólagos pótlólagos megválasztásukból láthatuk — hanem kerül bele a kinek legtöbb pénze, legtöbb családi vagy megyei összeköttetése s innen eredő pártolása van, vagy, ki a nyujtandó anyagi előnyt is tullicizálva, legvadabbat állithat, igérhet.

Az ekkép támadó törvényhozói hiány pótlására kell tehát Magyarországon a második kamra, melynek neve bátran lehet „felsőház“, ha tagjai nem is lesznek főurak, főpapok, főispánok! Meg lehet e házat alakítani tisztán democratikus alapon is. Legyen benne képviselve a nagybirtok — akár a fekvő, akár az ingó — az nem árt; de legyen feltalálható benne a tudomány és szakismeret, az irodalom és művészet, az ipar és kereskedelem. Hadd lelje benne helyét és szolgálja a törvényhozás művét a független értelmiség, az egyház, a magasabb tisztviselő, a városi és a vidéki municipium. Ám maradjon meg rajta az aristokratikus zamat, de ne függjön az a születés véletlenségétől; hadd találjuk meg benne a nemzetnek, a választási hiányoknál fogva képviselővé nem le-

hetett legjavát, de lássuk ott mint a szellem és munka aristocratiáját.

Ugyancsak kíváncsiságunkat költhetik fel és méltán képezhetik kutatásunk tárgyát a sajtóviszonyok.

Visszásabb helyzet ugyanis nem képzelhető, mint a melyet nálunk a sajtó — jelenleg csak a politikait értjük — akár a közönséggel, akár a kormánnyal szemben elfoglal, s a melybe ez viszont a sajtó iránt jutott.

A napi sajtó — kevés kivétellel — egyrészt párt-eszköz, másrészt kenyérkereset. A kettő össze is egyeztethető, s akkor még legbecsületesebb; de külön-külön is választható, sőt ugy mindegyik kétféleképen is működhetik. Tudniillik vagy egyes ember — ha társulat is teszi, az egyre megy — indít meg lapot s dolgozik bele saját meggyőződése szerint választott pártja szempontjából; vagy az illető pártnak bocsátja lapját rendelkezésére és subventionáltatik általa. Avagy a létező lapok vezetésére vagy melléje szegődik író ember s választja azt saját pártállásának megfelelőleg, vagy csap fel a kínálkozó legjobban fizető alkalom szerint. Sőt legtöbb esetben tisztán meggyőződése szerint is működhetik valaki lapnál s huzhatja akár egy pártnak, akár a kormánynak subventióját, csak attól függ, mire huzza.

De valamint eddigelé — noha csökkenőben van e nézet — külön erkölcsi szabályok léteztek, illetőleg nem léteztek a diplomacia számára, s a mi közönséges halandóra nézve becstelen volt az a diplomacia eljárásában mindössze élelmesnek vagy eszélyesnek tartatott,

ugy látszik, most e csodálatos erkölcsi kiváltság a sajtóra készül alkalmaztatni.

Nemcsak, hogy bármely iskolázatlan gyerek, ha jó csillagától vezéreltetve, sajtóirodába juthat, legott közvéleménynek gerálja magát s a legszemtelenebb állításokkal ámitgatja a — fájdalom — nagyrészt még mindig jóhiszemű közönséget; hanem rögtön igénybe is veszi a diplomácia romlott iskolájából leszivárgott hamis moral-monopoliumot, és a mit a közéletben a legegyszerűbb kereskedőtől és üzletembertől meg nem szenvedünk, közhivatalban a tisztviselőnek meg nem bocsátunk, csak tény nélküli, igazolatlan gyanu alakjában pedig a miniszternek már halálos bűnül rovnunk fel, azzal a hirlapíró szabadon él. Hazudik öntudatosan, rágalmaz szándékosan, zsarol kedve szerint és csinálja a közvéleményt és — nem igaz, hogy saját fegyverével megverethessék; mert a tisztas sajtó száz esetben sem teheti jóvá, mit a corumpált sajtó a népben és nemzetben, jobbjai és becsületesei tisztas hírnevének bemocskolása s így minden erkölcsi és szellemi tekintélynek lerontásával eszközölt.

A törvény és kormány tekintélyét lerontani könnyű, de tessék aztán törvényt végrehajtani. Az egyes ember, főképp ha nyilvánosan szereplő férfi, becsületét elgázolni nem nehéz, de nincs társadalmi intézményünk, mely helyreállítsa, még a sajtótörvény értelmében létező esküdtszék sem. Mert a mig a sajtó bátran állithatja, hogy igaztalanul, mert párt szempontból ítéltek el az illetőt s mártýrrá emelheti a legnagyobb gonosztevőt, ki nem az életet, de az ennél is drágább becsületet rabolta el, s mig ezt ország-világ előtt szabadon eszközölheti az által, hogy a birság lefizetésére gyűjt; mig a sajtóvétség miatt börtönre ítél onnan kísétálhat, levelez-

het s táviratozhat, sőt konspirálhat az egész országban a létező kormány ellen; addig a társadalom s legfőbb végrehajtója a kormány nem szolgáltat elégtételt sem a becsületében megsértett egyesnek, sem az érdekeiben megsértett államnak.

A kormány mind e viszonyokat ismerte, de segíteni rajtuk nem tudott, mint a hogy csakugyan bajos is a helyes gyógyszer megtalálni e bajra. Egyrészt nagyuri lenézéssel viseltetett az összes sajtó és kezelői iránt; másrészt meg méltósága kockáztatásával is, meghajlott e képzelt közvélemény előtt.

Lenézése általános volt s tán az összes sajtót illette; érezhetővé azonban leginkább a derekabb lapoknál vált. Kedvkereséssel meg éppen oda hajlott a kormány, hol nem a tiszta igazság kiderítése és hangoztatása volt a főczél, hanem a hol egy kis botrány inscenirozásától sem igen tartottak, mely az illetőkre nézve csakis vagy anyagi haszonnal, vagy egy kis népszerűségi gyarapítással járhatott. — Csodálatos, de való, hogy a kormány vagy legalább az elnökség e könnyű odahajlása első sorban ép oly lap felé látszott, mely se nem magyar, se nem megbízható s ép akkor hagyta cserbe, mikor leginkább rászorult volna, s hogy ép e laptól tartott, noha szerkesztőjét, ha berzenkedni talál, egy-két nyilatkozattal, egy-két tény szellőztetésével rögtön elnémíthatja, ha kellemetlenségektől vissza nem riad. Csodálatos továbbá, hogy az igazolás szüksége másik minister részéről meg más oly magyar lap irányában találtatott szükségesnek — s ez önigazolása szerkesztőségben való személyes megjelenésig ment — mely lap önérzettől áthatott társadalmi viszonyok között semmi hatással sem lehetett volna.

Pedig jó kormány minderre nem szorul. A sajtó tulkapása ellen ugyanis van óvszer, mely, ha kormány-

hatalmilag talán nem gyakorolható, könnyen volna a törvénybe illeszthető, s ez a világos tiszta valóság felderítésére való köteleztetés, vagyis a kötelességszerű megczáfoltatás a rágalmazó laphasábjainak ugyanazon helyén.

A kormány továbbá, ha jó és őszinte, nem szorul subventionált lapra, nemcsak mert a párt becsületesebb lapjai, csupán pártszempontból, amugy is önkényt védik és — mig a kormány bizalmukat bírja — szivesen is védik; de nem szorul rá azért sem, vagy fölösleges azt keresnie, mert a subventionált sajtónak hatása sincs.

Sokkal hamarább kiszaglássza azt az ellenséges sajtó, mely lap él sugalmazásból, vagy épen anyagi segélyzésből, és sokkal hevesebb s nagykönnyen célravezető hadjáratot indít meg ily lap ellen, semhogy ez saját, mindig csekélyre szorult, korlátolt közönségében nagy hatást gyakorolhatna, vagy az ellentáborból épen toborzhatott volna.

Csak a független sajtónak van befolyása, fájdalom, hogy ugyanezt nem mondhatni, hogy csupán a becsületesnek! Ellenzéki lap hódíthat és foglalhat tért, ha nem igazságszeretően működik is, mert az elégedetlen nagy közönséget könnyű bárki ellen felbőszíteni, valamint jobb után sohajtozó igaz hazafiakat is könnyű azzal ámitani, hogy minden rossz a kormánytól származik. Ez ellen hiába küzd az uralkodó vagy kormánypárt állásánál fogva is mindig higgadtabb, méltóságosabb sajtója, a subventionált ez ellen épen tehetetlen.

De igen is küzdhetni és becsülettel a rágalom, a ferdítés, a gyanúsítás ellen s e tekintetben van rosszul alkalmazva a nagyuri lenézés; itt kell helyt és őrzt állani

egy folyvástéber, folyvást figyelő közegnek, ne legyen bárneve »sajtó bureau« s ily irányu tisztos, méltóságos, de komoly és kérlelhetetlen működés meg is hozná gyűmölcsét. Meghozná pedig két irányban: először, hogy az ellenzéki olvasók becsületérvő és igazságszerető részét — ha a czáfolat a rágalmazó vagy ferdítő lap hasábjain jelen meg — idővel más nézetre bírná a kormány eljárása iránt s így tekintélyét fokozná; meghozná másodsorban, hogy hasonló ut nyilván a közönség egyes sértett tagjainak is, idővel, ha lassan bár, visszaszegődnék nagy közönségünkbe ismét némi becsület- és illemérzet, mely a »peczérduc« működés átkos befolyása alatt immár összes nemzetünkben is készül kivészni.

A jelennel foglalkozunk s ennek alapján akarnók biztosítani Magyarországnak jövőjét. Ezért a mult ellen küzdeni hiu és hasztalan, s ha hibáinkat mégis a multban is kutatjuk, ez legfőlebb oly czélből történik, hogy a jelent jobban megértsük. Pedig kell oda visszatérnünk, ha például a nemzetiségi kérdést is helyesen akarjuk tárgyalni.

Ritka az valamely nemzet történelmében, hogy egy ezredév előtt uralkodott téves politikai nézet és elkövetett hiba még késő századokban is megboszulja magát. I. István királyunk ily tévhite, hogy nem jó az egynyelvű állam, összes történelmünkre gyászos befolyással volt, s noha az ő viszonyai között, ki előtt a kereszténység behozatalának magas eszméje lebegett, érthető volt e kifakadás, mert csak a különnyelvű és érzelmű fajok külön-külön felhasználásával sikerülhetett e magasabb eszmét érvényre emelnie, ugy még sem

tagadhatni, hogy ezen, később is dönthetlen axiomának tartott, a magyar dolyfössége és indolentiája által oly készségesen elfogadott tévtannak bajait maig is sinyljük.

Ma tömör magyar nemzet lakhatná, bármely nagy erőszak alkalmazása nélkül, nemcsak a Duna-Tisza lapályait, de a zordabb bérceket is a két testvérhazában, s ha a Horváthyak, Zrinyiek korszakára gondolunk, talán a horvát-szlavon testvérhazát is. Mikép fordul vala akkor a hazai történelem, azt — ne keserítsük el saját magunkat — kár most kutatni.

Tény, hogy a magyar politikai nemzet jelenleg több kisebb-nagyobb törzsből vagy nemzetiségből áll, ide nem számítva a csekély apró fajokat, melyek között még a cigányok is számot foglalnak.

Az államalkotó, fentartó és egyuttal culturelem hazánkban a magyar. Ezt nem szabad egy percze se szem elől tévesztenünk, ha viszonyainkat nemcsak helyesen akarjuk megítélni, hanem ezeken alapulva, a haza jövőjét is biztosítani, vagyis a követendő nemzeti-ségi politika alapelveit megállapítani.

S itt mindenekelőtt tisztában kell lennünk a fogalom iránt, melyet az annyiféle értelmezésben elkoptott culturelemmel jelezni akartunk; tisztában annál inkább, mert kizárólag csak a magyar nemzetiségre alkalmaztuk. Culturelem valamely államban a műveltséget biró, a művelődést fokozó, terjesztő, a minderre kellő számmal, vagyonnal, hatalommal és képességgel biró nemzetiség. Így értelmezve az állítást, azonnal világossá lesz, hogy mért nem vettük fel ide a német nemzetiséget is, melynek egyes tagjai nemcsak művelődési képességük, de máris nagyon műveltek, a nagy német cultur-nemzettel való folytonos kapcsolatuknál

fogva pedig e műveltség terjesztésére is bírnak némi befolyással. De sem képességüket, sem befolyásukat nem érvényesíthetik államiilag, mert nem ők az államalkotó és fentartó elem. Csekély számuk legnagyobb része különben is (nem tekintve a kissé tömörebb Királyföldet Erdélyben), csak az itt-ott telepített falvak földmivelő lakóiból, néhány város számosabb polgárságából kerül ki. A mi pedig a nagy német nemzettel tényleg és jelenleg is rokon gazdagabb s műveltebb részt illeti, az részben idegen s csak ideiglen, nagyrészt üzleti szempontból itt tartózkodó külföldi, részben sokkal csekélyebb számú, semhogy nagy befolyást gyakorolhatna. A mit pedig gyakorol is, többnyire azon megfoghatatlan engedékenység folytán teheti csak, melyet a magyarság — mintha saját hazájában is idegen volna — minden más európai, még kisebb nemzetnél is inkább nyilvánít tulajdon nyelvére s ennek használatára nézve.

Mégis a német nemzetiség az, melyből a bennszülött, ha számra csekélyebb is a másajku nemzetiségeknél, legközelebb áll valamennyi művelődési tulajdonaira nézve a magyarhoz, s a mely az itt tartózkodó idegekkel együtt legtöbb támaszt lel a nagy német cultur-nemzetben. A hazai magyar és német együtt tekintélyes absolut többségben van valamennyi többi nemzetiség irányában, a magyar egymaga tisztességes relativ többségben valamennyivel szemben, de többségben is, nemcsak különvéve a többieket, hanem hozzájuk számítva az egyes nemzetiségekhez azok számát is, kik fajrokonaiuk a környező országokban laknak.

A panszláv eszme ugyis agyrém, és becsületos felvidéki tótjaink — kivéve néhány agyafurton spekuláló papot és iskolamestert — nem azonosítják magukat sem

a csehekkel, sem a lengyelekkel, sem az oroszszal. Marad a szerb-horvát és az oláh, s ezekre nézve áll a magyarok abszolút többsége a határon belül és kívül.

Közvetlen veszedelemtől, olyantól, melyet fegyverrel kellene elhárítani, nem lehet tehát szó. A Dunafejelelemségek összes lakossága bátran megkísértheti segítségükre jönni a — szentelenül — elnyomottaknak állított erdélyi oláh testvéreknek, és Szerbia bátran mozgósíthatja összes hadseregét a — szintoly vakmerően — eltiprottaknak mondott bánátságmezei szerb testvérekért. Ily, az illető kis államok józanságától ugy sem várható, fegyveres támadást könnyen visszaverhetjük tulajdon fegyvereinkkel, saját emberségünkben. Oroszország támogatathatná ugyan őket titokban s ezzel szerezhet alkalmatlanságot, de ezt is leküzdhetjük önerőnkben; nyílt háboruban pedig nem állnánk Oroszországgal szemben magunkbau, s ez már oly európai bonyodalom, melyre itt, hol csak saját és belügyeink rendezéséről van szó, nem szükség terjeszkednünk.

A főntebbiek főlemlítésével ugyis csak azt akartuk bebizonyítani, hogy a nemzetiségek által közvetlenül támasztható veszélyekről józanul nem lehet tartani, s hogy ennél fogva — erőnk tudatában — nem vagyunk kénytelenek eltérni és megtorlatlanul zsebre rakni bármiféle henczegést, szóljon az bár tettettett jajkiáltásként határainkon belül, vagy hangozzék át gyűlöletes fenyegetésként az Al-Dunáról.

Van ennél fogva jogunk, de van időnk és módunk is belviszonyainkat egészen a szükség és czélszerűség szerint, egyuttal pedig loyális szabadelvűséggel elintézni. Csak a kormány erélyétől és józanságától függ, és ezt tekintélye s az ország méltósága érdekében alkalmaznia is kell, hogy hurbanista tót papok üzelmeit a felföldön,

oláh bujtogatásokat Erdélyben, Miletics-féle agitációkat a déli határmegyékben ne tűrjön.

Ez utóbbi, immár bűntényeknek is kvalifikálható fondorkodások kimerítették ugyan valahára a mult kormány végtelennek látszó türelmét, s ugyan nem vallotta kárát az erélyesebb föllépésnek. De ugy kell cselekednie mindenütt, mert kárát vallja például az oly érthetetlen engedékenységnek, minővel a közoktatásügyi minister a szerbek bitorolt iskolai autonomiáját helybenhagyta. Van hatalma a kormánynak, csak meg ne hagyja magát félemlíteni. Egyenlő jogokat kell kívánnunk valamennyi honpolgárnak, de kiváltságokat a nemzetiség czime alatt nem engedhetünk osztogattatni. Pedig az eddigi politika az volt. Minél inkább jajgatott valamely idegenajku nemzetiségbeli elnyomatás ellen, annál több előjogban részesült mind személyére, mind nemzetiségbelieire nézve.

A csitítás politikája volt ez, nem a jogé. Kényelmesebb lehet ugyan koncezt dobni a támadónak, mint legyűrni azt. De a koncezdobás csak addig használ, míg az illető beéri vele, ha többet követel, ha mindenünket kívánja is, meg kell azt neki adnunk, mert gyöngeségünket már a koncezdobásnál elárultuk.

Avagy nem szégyenítő komédia volt-e a felvidéki tótok pesti gyülekezete, melyben néhány rövidlátó országos képviselő is részt vett, a midőn is több jóakarattal, mint észszel, de legkevesebb jogosultsággal, nagy kegyesen elismerték a 67-diki kiegyezést? Hát nem törvény-e ez, vagy mit jelent az 1867. XII. t.-czikk? Hogyan tiltakoztunk, midőn a csehek néhány éve szintén készültek nagy kegyesen ráadni az utólagos sanctiót a dualistikus államformára, s most eltürtük? Vagy tót atyánkfiai irányában kevésbé bir kötelező erővel a tör-

vény? Ez egyébiránt logikai következménye a nemzetiségeknek a baloldal általi pártolásának, a jogalap systematikus tagadásának. Oh! baloldali balgaság a te közjogi vitáiddal, im mikép ássuk alá az ország és törvényei tekintélyét!

A nemzetiségek követelései csak nagyon kis részben jogosultak; de a nemzetiségek, mint a nemzet tömör testének kisebb-nagyobb részei, nem is állnak elő valami nagy követelésekkel, csak néhány kolomposa az, kit vagy egy nagynak látszó hamis idea vezérel — mint például a panszlavismus, vagy a délszláv állam álomképe! — a mi még megbocsátható; vagy az önzés, hogy magának zsaroljon, mint félelmetessé felvúdott malcontens valami privat haszont!

Mik is azok a nemzeti követelések?

Az, hogy minden nemzetiség saját nyelvét egyaránt művelhesse s azzal szabadon élhessen, ám tessék. Ez nem nemzetiségi követelés, ez az általános szabadság joga Ezt köteles megadni az állam és kormánya követelés nélkül, sőt ezzel meg kell előznie a nemzetiségeket.

Csak hogy kérdezzük: mely határig?

Az állami, a kormányi és ebből folyólag a tudományos nyelv Magyarországon a magyar. Ebből egy hajszált nem engedhetni, ezt nem joggal, de józansággal sem követelhetik a nemzetiségek. Mindannak tehát, a mi állami szolgálatra vagy az országban művelhető tudományra előkészít, annak magyarnak kell lenni. Ez tart ennél fogva le a tudomány- és műegyetemtől bezárólag a gymnasiumig és reáliskoláig. A mi azon alul van, az az illető nemzetiség szerint változhatik, t. i. a polgári és népiskola. Hogy pedig minden nemzetiség nyelvét és — a mennyire van, — irodalmát, mit szeretnie kell, mivelhesse is, hogy e tekintetben ne legyen ro-

szabb az uralkodó nemzetiségnél, ám adassék elő minden közéleti tanintézetben és magasabb tanintézetben, az illető vidék nyelvtöbbsége szerint annak nyelve és irodalmi története; az egyetemeken pedig legyen valamennyi hazai nyelvnek irodalmi tanszéke.

Ha meg a magyarországi, bár idegen ajku honpolgár épen be nem érheti azzal, hogy Magyarországon hallgassa a magasabb tudományt vagy sajátítsa el a technika gazdag ismereteit ám adjanak időnként ez ifjakkal állami ösztöndíjt, mint adunk bármely ajku hazai ifjúnak külföldi intézetek látogatására, hogy a szerbajkuak például a bölcsészeti Belgrádban, ha lehet, az oláhok a polytechnikumot Bukarestben, ha ott találják, járassák, ne féljünk a behozandó szellemtől, mely a gyakorlati életben csakhamar elpárolog; de tót egyetemet, szerb polytechnikumot, oláh jogakademiát nem állíthatunk; mert Magyarországon Tótország, Szerbország, Oláhország nem létezik.

Magyarizálni nem fogjuk az országot, de nem is szükséges. Az régen könnyebben mehetett volna, ma már hiu kísérlet lenne, s bármennyire előnyös volna a hon összes lakóira nézve, ha a Duna-Tiszahasított országban egy tömör nemzetiség laknék, az ohajtásnál egyéb soha sem lesz. Hanem, ha módot akarunk nyújtani, hogy a hon valamennyi polgára hivatása és hajlamai szerint benn a hazában képezhesse ki magát bármely tudományban (melynek különben sincs nemzetsége), hogy bármely közszolgálatra, rangra s hivatalra képes legyen, taníttatni kell a magyar nyelvet valamennyi népiskolában. Így az idegen ajku a nélkül, hogy le kellene hántania magáról nemzetiségét, képes lesz benn az országban elsajátítani mindazon miveltséget, melyre képes és csak tőle fog függni a magyarul elsajátított tu-

dományt azon nemzetiség irodalmában tovább fejleszteni, melyben azt szíve szerint — föltéve a kellő közöniséget — tenni ohajtja.

Különben e harc is le fog zajlani és meg fog szünni. Nem kell hozzá egyéb, mint az állam és kormány részéről igazságosság és erély. Mihelyt látni fogják az egyes nemzetiségek, hogy mindabban, mi a magyarnak jut, ők is részesülnek, meg fog szünni a fogékonyság a bujogatók nagyhangu phrasisai iránt s mihelyt a kolomposok látni fogják, hogy a malcontents durezkodás nem hoz számukra előnyt, ha pedig a honpolgár általános egyforma jogain, a nemzetiségi aspiratiók közt, tullepnek, ujjukra koppintanak, csakhamar vissza fog térni az általános béke, mely alatt egyedül haladhat az ország, s vele együtt bármely nemzetiségű polgára.

Nemzetiségi viszonyaink ép úgy, mint összes társadalmi létünk, Magyarország politikai megszilárdulása, nemkülönben mint anyagi gyarapodása műveltségünk fokozásától függ. Nem rég divattá vált összes hiányainkat a népnevelésre vezetni vissza, és mint minden általán érthető igazságnál történni szokott, akadt ennek is ezer utánmondója, ki azonban a népnevelés átvitt értelmét fel nem fogta és csupán a népiskolák szaporítását és javítását állította fel egyedüli panacaeául.

E ö t v ö s lángesze egész nagyságában karolta fel közoktatási ügyünket és népiskolai törvénye még a szükkeblü felekezetesség által rajta ütött csorbákkal együtt is sokkal tökéletesebb műtörvényhozásunk számos más alkotásánál. Apróbb hibái épen elvesznek azon általános nagy hiány mellett, hogy — köszönet érte dicső közigazgatásunknak — maig sincs végrehajtva.

A 67. utáni első közoktatási minister sokkal korábban hunyt el, hogysem nagy vonásokban tervezett művét befejezhette volna; de sokkal logikaibb fej volt, semhogy feltehetnők róla, hogy egyedül a népiskolával vélt volna segíteni összes bajainkon.

Nem tagadhatni ugyan, hogy szerves és rendszeres közoktatási reformnak a népiskolán kell alapulni; de nem tagadható az sem, hogy nagyon elmaradt nemzet a mai gyorséletű korban nem várhat, míg népiskolái által a nemzet nagy zöme magasabb művelődési fokra állítva, lassan-lassan a közészerűségen felülemelkedő egyeseivel kellő időben érje el a haladottabb nemzeteket.

Bármennyire gyarapítsuk népiskoláinkat — és ezt nemcsak méltányosságból, de politikai eszélyből is ép az idegen ajku nemzetiségek vidékein kell tennünk legnagyobb arányban — tovább semmi sem várat látható eredményekre, mint épen a népiskola, s legjobb esetben mit nyujt? tömörebb közészerűséget, melynek híjával ugy sem vagyunk az országban.

Nevelnünk kell a népet is — nem szeretnénk félreértetni — de a nép, a szó szokott mindennapi értelmében, a köznép nálunk se silányabb, se rosszabb, se tudatlanabb más nagyobb nemzetek köznépénél. A feltűnő műveletlenség nálunk ott kezdődik, hol más civilizált államban a műveltebb osztályok. Nemcsak hogy a más államok legnagyobb hatalmát képező polgári és középosztályok nálunk számszerint is gyérebbek, de az aránylagos műveletlenség ép itt honol. Az általános emberi műveltség a még leginkább középosztálynak beváló közép- és kisnemességnél és birtokosoknál, a szakműveltség az iparosoknál és kereskedőknél, a tudományos míveltség a társadalom magasabb — nem épen aristokratikus — köreiben hiányzik.

Ez állítás sokkal nagyobb vádat foglal magában, semhogy azt igazolni ne iparkodnánk, noha a ki társadalmunkat, s annak egyes rétegeit ismeri, aligha fogná kétségbe vonni.

Ámde nézzük. Vajjon általánosan magasabb műveltség mellett olyan volna-e parlamentünk physiognomiája, juthatna-e négyszáz és egynehány honatya közé ily rettenetes közepszerűség és nagy arányban számos oly alak, melynek legegyszerűbb iskolai képzettsége is hiányozni látszik? Lehetségesek volnának-e itt oly jele-
netek, minőket gyakoriságuknál fogva, már-már meg kezd-
tünk szokni? Vajjon ujságot olvasó közönségünk magasabb műveltsége mellett juthatnának-e lapjainkba oly trágársá-
gok, oly illem- és becsületsértő durva kifakadások, oly együgyű vádak és ráfogások, minőket a fővárosi sajtó nagy részében majd naponkint kénytelenek vagyunk olvasni?

A kereskedő osztályokban kaphatna-e lábra ily ijesztő mérvben, a solid üzletek folytonos csökkenése mellett, azon óriási szédelgés, mely fittyet hányva a tisztességes munkának és keresetnek, jogosultnak hirdeti üzérkedését és tisztos osztályoknak miveltség és tanultság hiányából eredő folytonos visszavonulása mellett, már-már kizárólag oly társadalmi osztály kezébe játszta az eddig solidnak hirdetett kereskedést, mely osztály azt, a mi miveltségéből hiányzik, annál több élelmességgel pótolja?

Ugyan hányan tudnak iparosaink közül rajz után megbízhatóan dolgozni; és hogy szükségleteink legnagyobb részét külföldről szerezzük, nem-e abban rejlik legnagyobb oka, mert iparosaink — fájdalom — nagy része nélkülözi azon szakismeretek összegét, melylyel a külföldi rendelkezik?

Igy végig mehetünk társadalmi osztályaink valamennyién és mindenütt azt fogjuk tapasztalni.

De valóban nem elkeserítés kedvéért emeltük ki e néhány példát; hanem, mert szükséges volt állapotainkat hiven festeni, hogy gyógyításukhoz is fogjunk.

A gyógyíthatás és gyógyulhatás módja pedig, szerintünk, közoktatási reformtörekvéseink irányának megfordításából áll. Nem alulról kell kezdenünk művelni, hanem felülről. A létező nemzedéket kell mindenekelőtt nevelni, mert a jövő nemzedékre soká tart várakoznunk. Nem azt kell lesnünk, hogy az alsó nevelés fokozása által alulról gyűljön a középszerűség, hanem a középszerűség csak a felső osztályokból aláhullt silányából toborzódják. Nemcsak olvasás-írásra kell a felnőtteket tanítani, mi által körülbelül egy fokra jutnak a népiskolákból kerültekkel; de ezek is csak a középszerűség feles számát szaporítják.

A mi célunk nem az.

A felülről nevelés szerintünk abból áll, hogy a mint más művelt államok is tették, gyors civilisatió szükségét érző államok pedig — mint például Oroszország — most is teszi, a leggazdagabb műveltséget, a tudományt és művészetet kell a társadalom legéleire helyezni. Nem azt értjük, hogy ezekből kell ministereket faragni, hanem a kormánynak és vele a törvényhozásnak, — ha fel tudja magát e magaslatra küzdeni — kell megmutatni az országnak, mit ér a műveltség: a tudomány és művészet. Pazarolni kell egy darab ideig, megjön annak a busás kamatja; különben a pazarlás egyelőre valami tulságos nagy, kezdetben, úgy sem lesz, mert hiszen, fájdalom, kevesen vannak még hazánkban, kik kitünőbbet termelnek akár a tudomány, irodalom, vagy művészet terén.

De a mi van, azt elő kell csalni csendes rejtekéből, kitüntetni a tudósokat, gazdagon jutalmazni műveiket és kiadásukat könnyíteni, fogalkoztatni a művészeket s oly művek létrehozására segíteni, melyek magánerőből nem kerülnek. Közvetlenül és megfelelő tiszteletdíj mellett megbizni egyeseket nagyobb szellemi művek létrehozására, mire nálunk annál inkább szükség van, mert a gyér olvasó közönség drágább és diszesebb vállalatok létrejöttét nem engedi meg, vagy csak a kiadó áldozatkészsége segít ilyeket életre.

Mindezt pedig megfelelő bőkezűséggel, eléggé hirdetve és láthatóvá téve kell eszközölni. Sőt gyakorlati haszonra is lehet e látszólagos bőkezűséget fordítani. Ám kísértük meg például megbizni valakit vagy néhány szakférfit — ne par ordre de Mufti — egyik vagy másik véletlenül talán nem is alkalmas kivatalnokot — az adórendszer kidolgozásával; másokat polgári és büntető codex szerkesztésével; harmadik csoportot például a hazai fauna és flora kimerítő és illusztrált leírásával stb. De mindezt oly bőven kell tenni, hogy az illető kényelemmel és nyugodt öntudattal tanulmányokat is tehessen és összes lelki erejét a megtisztelő munkára fordíthassa. Az ország tudományos kikutatását és leírását kell eszközöltetni díszes kiállítású képekkel ellátott munkákban. Iparkodni kell, hogy a műveltebb és művelődni képes osztályok lépten-nyomon találkozzanak a kormány ilyféle gondoskodásával. Meg kell hívni, tullicizálva a külföldet, idegen nagyhirű tanárokat; hazai tudósaink egy-némelyikét, különös megbizás nélkül, gondnélküli oti-umhoz segíteni, mely alatt megkezdett vagy csak foganzott műveit bevégezhesse, miben talán csak a kenyéreset lelketölő mindennapi munka akadályoztatja.

Mindezt pedig oly alakban kell tenni, hogy a kormány magát lássa megtiszteltnek az által, hogy a honfiak nemesebb érdemeit elismeri.

Ez kerülni fog, mindenesetre, néhány százezer forintba, de mi lesz a hatása? Az, hogy a képesebb fiatalság, mely most a sikertelenség láttára, a tudomány és irodalom bajnokainak szomorú anyagi és valóban szégyenletes társadalmi helyzetére való tekintetből, nem iparkodik, látva a kitüntetést, mely az előkelő szellemi munkásságot koszoruzza, a sikert, mely fáradásait koronázza, szintén tette serkenjen. Nagyobb műveltségű nemzetnél fölösleges, a magasabb műveltség iránt csekélyebb fogékonysággal bírónál meg épen mellőzhetetlen, hogy a kormány által legyen figyelmetessé a kiváló szellemi munkások érdemeire. Nálunk a kormánynak, a törvényhozásnak, a társadalom legelőbbkelőinek, magának a koronának is nagyobb mértékben, kell közbelépni, hogy ne csak a mammon, a bár tisztátalanul vagy szédelgéssel szerzett vagyon örülhessen társadalmi előnynek, hanem hogy az az iránt gyakran érdemetlenül nyilvánult tisztelet átszálljon az érdemes szellemi munkára is. A legmagasabb körökben kell tiszteletet mutatni a minden irányban való haladás alapjául szolgáló szellemi buvárkodás iránt. Nem szabad oda juttatni a dolgot, hogy törekvő író — ha véletlenül tisztviselő is — mentegetőzni legyen kénytelen, hogy a tudományyal is bátorodik foglalkozni; hogy a szerencsés körülmények folytán magasabb polczra jutott burocraták félvállról nyilatkozhassanak tudományos munkálkodásról, akadémiáról, irodalomról, szóval, a nemzet legbecesebb birtokáról.

Kicsiben mindezt teszi ugyan a kormány a közoktatási minister budgetjében, de fájdalom, oly kicsi mér-

tékben, hogy nem tiszteletet szerez a szellemileg törekvők iránt, hanem inkább megvetést a műveletlenebb, de vagyoniilag jobbnak situáltak közt azért, hogy amazok ily nyomorult alamizsnákra szorúltak. És mit mondjunk hozzá, vagy az oly képviselőházhoz, melynek pénzügyi bizottsága ép itt találta a deficitet nevetséges arányban csökkentendőnek és a felvilágosultabb ministeriumi költségjavaslatban minden ily természetű tételt törült vagy apasztott, kijelentvén ezzel, hogy e szellemi tevékenység megbecsülése iránt nincs érzéke!

E öt vörsnek egyik legnagyobb hibául róvták fel néhány éve a képviselőházban, hogy a népiskolákra kis összegnél a képviselők egyik felbuzdulása alkalmával nagyobbra megszavazott összeget azon évben el nem tudta költeni. Pedig, mily egyszerű dolog az, mert hiszen nem tőle függött ez összegek elhelyezése, hanem érte községekkel, hitfelekezetekkel kellett alkudoznia, vitatkoznia. Ám szereztek volna meg az általunk jelzett célokra ama, vagy még nagyobb többletet. Bezzeg talált volna az elhelyezést bőven. S mit látnánk mi a eredményeül? Azt hogy összes társadalmi műveltségünk színvonala emelkedőben volna. Tömegesebben törekednék az ifjuság a magasabb célok felé, verseny kelt volna az írók, művészek és tudósok között s a mi e magaslaton meg nem állhatván, aláhullt volna ama legfinomabb rostából, még mind értékesíthető becses anyag volna a közepes osztályra nézve, ennek meg nem állható része még mind jó anyagot szolgáltatott volna a köznép között a művelődési niveau általános emelésére.

De a mit a legfőbb rétegeken nyerünk vala, az nemcsak a társadalom legműveltebb osztályainak válik hasznára, az nemcsak dicsőségét emelné az országnak

kifelé, hanem elévülhetlen eredményeiben lehetna a legalsó néprétegig, mert a tudományos vivmány közkinccsé lesz, teremt vagyont és terjeszt jóllétet, és csak ezen kincs nagysága és mennyisége határozza meg a nemzetek hatalmát.

Nem volna azonban szabad csupán ama magaslat legtetején megállani. Az alantabb álló műveltség emeléséről is az államnak kell gondot viselni, centralisálnia kell az ügyet; de ellátásáról gondoskodni is. A reáliskola kevés, a gymnasiumok meg nagyrészt még mind a felekezetek kezében vannak. Avagy mily joggal vetjük iparosaink szemére a szakismeretek hiányát s ebből eredő csekélyebb és silányabb termelőképességöket? Van-e ugyan széles e hazában egy ipari szakiskola, egy tanműhely, melyet az állam alapított volna? Nehány ezer forintot mutat ugyan fel a közgazdasági minister budgetje, melylyel ily intézetek létrejöttét segíyezi, de mi ez annyi szükséglet mellett? Nem nyujtunk iparosainknak még csak szemlélhető tanpéldányokat sem. Iparmúzeum hány sokkal haladottabb államban áll fenn és állíttatik fel közköltségen, nálunk még az e célra irányult társadalmi tevékenység sem lel kellő támogatást, s ha a kormány akar is ily célra áldozni, az országgyűlés szűkkeblű „szakemberei,« föl nem remélvén lelhetni a zárszámadásban a perczentes haszonhajtást, mint luxus-dolgót ezt is törlik.

Valóban képviselőink egy részét is államköltségen kellene az ülésszak első évében külföldre küldeni, hadd néznének kissé körül s győződnenek meg róla, hogy mert Kutya-Bagoson nem létezik valamely intézmény, az országnak, a haladó és civilisált Magyarországnak azért lehet rá szüksége!

Ha pedig ez irányban mindent megteszünk a mi

tőlünk telik, ha rendszeres pénzügyi kezelés mellett kitaláltuk a módját, hogy az ekkép felmerült és, ismételve mondjuk, leghamarább kamatozó investitiókat évről évre eszközöljük, semmi sem áll utjában, hogy a köznép közvetlen nevelésére, a népiskolára is gondot ne fordítsunk.

Sőt inkább igenis kell erre is törekednünk, de a nélkül, hogy tőle várjuk Magyarország gyors felvirágzását. Ez a leghosszabb ut, mely bizton vezet ugyan a célhoz, esakhogye cél a közép szerűség nevelésén tul ne legyen tűzve. Ne várjunk pedig eredményt itt se a félintézkedéstől! A községi iskola E ö t v ö s egyik legjelesebb intézménye, de ne bizzuk azt hitfelekezeteink kegyére, jóakarátára.

A haza polgárainak jóllétére ügyelni, azt előmozdítani az állam feladata. Ha erre — mint nem lehet tagadni — a honpolgárok neveltetése szükséges, ugy erre bizonyos határig kötelezheti a községet, legfőbb fokon azonban ez is állami teendő. A hitfelekezetet ilyenre az állam nem is kötelezheti s így befolyást rá is csak második sorban gyakorolhat. Fogja tehát kezébe az állam s ne játssa azt a szomorú szerepet, hogy ezen leglényegesebb kérdésben a felekezettől függjön, mi nemcsak szabad rendelkezését, gyors intézkedéseit gátolja; de célhoz sem vezet, mert a felekezet nem politikai egyesület s így az államinál mindig még egyéb, gyakran az államiakat épen kizáró különleges céljai vannak.

Azt hihetnők, hogy a pápa világi hatalmának bukásával s miután a katolikus egyház magát a syllabussal, az encyclicával és excommunicatióival minden józanúl gondolkodó ember előtt nevésségessé s ezáltal lehetetlenné tette, megszűnt az egyház politikai

szerepe is és ez eddig oly hathatós faktor politikai és kormánykérdésekben ezentúl számon kívül maradhat.

Pedig csalódunk.

Igaz, hogy az inquisitio kora lejárt, a gyűlölt eretnekeket és még gyűlöltebb ókatholikusokat ma már tüz-zel-vassal nem pusztíthatja többé a külön hatalmat szolgáló római klerus, de nagyobb tevékenységet, bárha vérontás nélkül is, soha nem fejtett az ki a reformatio óta. Róma ugyan, még a vasutak korszakában is, elég távol esik határainktól, hogy nem szükséges magunkat épen nagyon echauffirozni az ott és onnan történetek iránt. Csakhogy az oly előnyös helyzetű magyar főpapság vakságában hódol ama határontuli képzelt hatalmasságnak s az által oly tényezővé válik, melyet kormányintézkedéseinknél tekintetbe kell venni. Azontúl pedig szomorú pártviszonyaink és a protestáns papság még érthetlenebb vak elfogultsága, a katolikus népeségnek már nagy számarányánál fogva is oly hatalmat kölcsönöztek neki, hogy számon kívül nem maradhat.

Ámde itt is hibás a balpárt, mely az e viszonyból keletkezendő veszélyt nem látja, vagy nem elég honfias, hogy a párttaktika változtatásával azt enyhitené; és hibás az uralkodó párt és kormány, mely szintén, egyrészt számszaporodására való tekintettel nem akar, másrészt az egyháznak kelleténél nagyobbnak képzelt hatalmánál fogva nem mer az államhatalomra nézve máris alkalmatlanná, innen-onnan fenyegetővé váló katolikus egyházi viszonyokba erélyesebben belenyulni.

S ha közelebbről nézzük, vajjon csakugyan oly nagy-e az egyház hatalma a népre, hogy a kormány korszerű intézményeket — melyeket, hogy létesíteni akar, józan ítéletéről legalább csak fel kell tennünk — csak azért nem mer életbeléptetni, mert magára zúdi-

taná a katolikus papságot, vele elveszitené pártja egy részét és juthatna — mit mindenesetre országos kalamitásnak kellene tartanunk — kisebbségbe.

Legelébb is tagadnunk kell, hogy a papságnak nálunk, Magyarországon, oly igen nagy befolyása van a népre, s hogy nevezetesen a főpapság azt inye-kedve szerint vakon vezethetné. A katolikus főpapság eddigelé — ugyszólván kivétel nélkül — a kormánynyal s pártjával tartott s azt könnyen is teheté, mert hiszen az mindeddig hódolattal meghajolt előtte, s még olyat se mert tőle kivánni, mit követelnie joga lett volna. Mégis azt tapasztaljuk, hogy épen a főpapok székhelyein, még pedig városokban, többnyire kormánypártellenes képviselők választattak, mi azt bizonyítja, hogy a nép eléggé emancipálta magát hatalmuk alól, s az egyházfők nem is tudják többé régi hatalmukat, még ha meg is feszítik erejüket, érvényesíteni.

Hogy alattomos kétszinü játék folyt volna, mely szerint ép e főpapok csak látszólag pártolták volna az uralkodó pártot, alattomban pedig épen az ellenkező részre dolgoztak volna, az egy-két esetben, lehet, megtörtént s annál inkább kihívja a kormánypárt erélyes fellépését; nagyban azonban nem állitható, mert bizony a legtöbb helytt elég jóhiszemüleg a Deák-párt mellett dolgozott az egyház az utolsó választások alatt, s még is megbukott.

És ez természetes. A magyar nép ugyanis — s itt nem csupán a magyar ajkút kell tekintenünk — nem oly buta mint a tiroli vagy bajor, hogy vele akármit tessen a papja s ha lelkészét becsüli is, ki vele együtt, bár más modorban munkálkodik, él és cselekszik, sokkal tisztább fogalma van az igazságról, ha nem is épen a munka becséről, sem hogy az ezekkel rendelkező tét-

lenség képviselői iránt, minők a káptalanok, a kanonokok, sőt nagyrészt a püspökök maguk is, valami különös kegyelettel, tisztelettel viseltetnék. Semmiféle ígéret nem hatott köznépkünkél jobban, mint a mindenfelé elszórtan található s mindenütt a sovárgás főtárgyát képező káptalani javak felosztása. Sőt semmi sem is látszott előtte világosabb igazságnak; mert, ha neki magának kézi munkája után kell élni s közvetlen papja csak kis tag földje s párbére után él, mit lelkipásztorsága által ki is érdemel szemében, ugy joggal kérdi, minek annak a heverő nagy urnak, az a tömérdek föld és rét, melynek csak kis része is vagyonos emberré tenne.

A köznépre csak a kis, az alsóbb papság gyakorol közvetlen befolyást. E papságnak szelleme pedig Magyarországnban oly hazafias, hogy tőle tartani bűn; közvetlen érintkezése a néppel s a társadalom felvilágosodottabb részével oly hatásu, hogy az encyclikák és syllabus rajta nem fognak; anyagi helyzete nagy általánoságban pedig oly középszerű, hogy az állam által sokkal inkább remél javulást, mint az ezrek közt csak néhánynak jutó, elérhetetlen nagy papi birtoktól. Így tehát semmi sem veszélyezteteti az államot azon esetre, ha a főpapságnak túlkapásai s Róma felé való kacsintgatásai ellen erélyesebben fel akarna lépni s csak eszélyétől függ, hogy a katolikusok compact tömegét azontul is zászlói alatt megtartsa.

Nagyobb a baj, mert első pillanatra érthetlenebb a kormány állása a protestáns papsággal s ennél fogva a magyar nép zömével szemben.

Nem áll és részben bárgyu önámítás, részben arcátlan állítgatás, mintha a tisztábban, jobban, hazafiasabban érző magyar nemzetiség önszántából volna ellenzéki. Jobban meg van dolgozva, erősebben meg

van rontva, alaposabban el van ámitva, ez az egész. Igaz, hogy többnyire ellenzéki a papja, de az sem önszántából vagy magasabb politikai felfogás folytán, hanem szerepének fel nem fogásánál s azon pressiónál fogva, melyet néhány par excellene ellenzéki, Tisza-féle főúr rá gyakorolhat.

Ismerve a két protestáns egyház hierarchiai szervezetét, és szegénységénél fogva, néhány világi főúr nagy befolyását szinte nem is csodálkozhatunk többé e jelen-ségen. Még világosabb lesz egyébiránt előttünk a dolog, ha a protestantismus históriai szerepére gondolunk, melyet Magyarországon a hon valódi dicsőségére viselt, melynek históriáját, egyéb vajmi kevés ismerettel, a »reformáció történelmében« minden egyes protestáns lelkész beszív, sőt melyet részben legalább az 50-es évek végén, saját maga el is játszott. A kormánytól és a katolikus egyháztól származott az elnyomás, onnan indult ki a protestánsok pusztítása, ez ellen kellett küldeni a martýrságig. Hogy e kormány most más, hogy az a nemzet többségének kifolyása, hogy az annak idején annyi joggal s oly híven védett protestáns autonomiának, részben kiváltságnak ma már helye és értelme nincs, az persze nehezen fér fejökbe; de nem is férhet, mert hisz eme kormány ellen látják harczolni, még pedig ugyancsak válogatlan fegyverrel, egyházuk egyik leghatalmasabb fejét.

A viszonyok ezen kuszáltsága és, magyar nemzeti szempontból, természetellenes fejlődése magyarázza ugyan némileg a kormány bátortalanságát, de nem igazolja azért eljárását. Eredménye pedig mindennek az, hogy a valódi szabadelvűség nem érvényesíthető egyházi és családi viszonyainkban; hogy a kormányt tul képes licitálni a sokkal kevésbbé őszintén liberális ellen-

zék a vallásszabadság, polgári házasság és polgári matricula követelésével. Pedig mindezt megtehetné s nagyobb veszedelem nélkül el is érhetné az uralkodó párt, csak merjen erélyesen belemarkolni.

Mindenekfölött pedig ne felejtse el az új kormány, hogy a leghathatósb eszköz kezében van, hogy a papi birtok csak bizonyos célokra volt adományozva a régi időben, hogy e célra azt bármikor visszakövetelheti, s hogy jövedelmök millióiban oly eszköz rejlik, mely a népnevelésen kívül a kisebb papság dotációjának emelésére fordítva, több és hatalmasabb híveket szerez a józan állameszmének, mint a mennyi hatalommal ellenei netalán rendelkezhetni fognak.

Gyakori és nagy a panasz a roppant hivatalnok-sereg fölött, mely a magyar államgépezetet mozgatja, bár valami nagyon még elő nem mozdította, és e panasz jogosult.

De bármennyien hangoztatták a panaszt, okait valami kevesen kutatták s kiderítve azok, tudtunkkal, maiglan sincsenek. Várták a nagy organisatort, ki ez egész komplikált szervezetbe egyszerűséget fog önteni és könnyíteni az állam terhén; de ezen nagy szervező tehetség csak nem jelenkezett. Nem akarjuk ezzel azt állítani, hogy összes vezérlő államférfiaink között ilyenek ne lettek volna, sőt őszintén hiszszük, többen is voltak; de volt-e csak egynek is ideje, módja ebbeli tehetségét érvényesíteni?

Szemléljük csak államgépezetünket közelebbről s nézzük, mi alkatrészekből áll ez, hogyan alakult és ki lett volna hivatva azt egyszerűsíteni, bele egyöntetűséget lehellni?

A ministerium az 1848-diki III. t. cz. alapján alakult meg, ugyanazon felosztással, melynek megtartását a jogfolytonosság elve követelte, de mely felosztás helyessége vagy helytelensége iránt a 48-49-diki viszonyok között nem lehetett tapasztalatot szerezni, s habár az ötévi működés alatt e felosztás kifogástalanak korán sem bizonyult, változtatás eddigelé sem történt.

És mily testületek és hivatalok szolgáltatták ezen, a 48-diki törvény értelmében szervezett ministerium — nem ministeri — személyzetét?

A Bach-kormány alatt behozott bürokratikus rendszer 60-61-ben, a konservativok kormányra jutása- s az udvari kancellária helyreállításakor csak keveset változott. Számos hivatalnoksereg lézengett főleg a pénzügyi kezelés körül és a közigazgatásnál, mi az akkori absolut rendszer mellett kikerülhető sem volt. Az ötfelé darabolt volt helytartóság ugyan már helytartótanácscsá olvadt össze s ez emberei egy részét az udvari kancelláriának engedte volt át, de nagy fogycokzás azzal be nem következett, e tömegből ujonczoztatott pedig a nyolcz, illetőleg az elnökséggel, a kilencz ministerium.

Az összes pénzügyi kezelési (Finanz-Landes-Direction) személyzete pénzügyministeriummá változott, a többi ministeriumokba a volt helytartótanács és udvari kancellária ügykezelése osztatott fel, magával vive részben a személyzetet is.

Nem is számítva a ministereket és államtitkárokat, mindegyik ministeriumban csak a néhány képviselő sorából nevezett tanácsost, mint specialis szakértőt vagy nemértőt, a sok új szüz aspiránst tekintve (a ki t. i. az átkos korszak alatt hivatalt nem viselt) képzelhetni a kezdetet. A gép megindult, de nyikorogva s döcögve; min-

dennap egy-egy kerék vagy legalább szeg hiánya tapasztaltatott s miután ugyis csak nagylelkűségből tartott meg a mellőzhetetlen régi egyén, természetes, hogy az új hiány új emberekkel is pótoltatott.

Megállapított rendszer nem lévén, vagy egynémely ministeriumban csak nagyjából készülvén személyzeti számtervezet, természetes, hogy sokat lehetett beszúrni. Ugyis annyi volt a competens, hol a siker kivívása körüli parlamenti érdemeiért, hol a társadalmi téren kitűnt capacitás, hol az irodalmi téren szerepelt szakférfiú stb. s így egyre tartott a szaporodás, az egyes ministeriumoknak, részben első vezetőjük, részben új szükségletök szerint külön-külön jelleget kölcsönözvén.

Igy a belügyi ministerium néhány parlamenti kitűnőségen kívül a régi helytartótanács néhány jelesbjeit s egy csomó egyebét tartotta meg, a pénzügy túlnyomólag német maradt, az ott legnagyobb Bach-féle személyzet kénytelen-kelletlen átvétele folytán, de zöld ág ebbe is oltatott a kereskedelmi kettős számvitelnek a régi cameralisba való fájdalmas s immár a zárszámadások megérthetlenségére vezetett beszurása által; a közmunka- és közlekedésügyibe átment a régi Baudirectio, de jutott bele néhány új, utólag is kiválónak bizonyult egyén; a földmivelés-, ipar- és kereskedelmi ministerium talán legönállóbban alakult, nemcsak mert keveset vehetett át a helytartótanáctól, de mert az itt egyesült legkülönbözőbb s legeltérőbb tárgyakra keresni kellett a szakembereket; a vallás- és közoktatási ministerium azzal tűnt ki, hogy kebelében az országban létező valamennyi felekezetet akarta képviseltetni s így nem egy fölösleges tanácsosi állomást creált, mely nem is a legelőnyösebben lőn betöltve; az igazságügyministerium a

vidéki kapacitásoknak lett kiválóan tanyája, míg a honvédelmi csak szűk körben keletkezvén, inkább a szükség szerint nyerte fokonkint mai körét.

Im ebből is eléggé látható, mily csodálatos vegyüléke, inkább conglomerátja alakította kezdetben az egyes ministeriumokat, melyek eddigelé is csak nagyon kis mértékben epuráltattak, holott a ballast beléjük egyre gyűlt. Számba sem véve a kezdet tömeges kinevezéseinél s a viszonyok ismeretlenségénél fogva szinte elkerülhetetlen ajánlgatási, protectionalis és egyéb személyes tekintetekből eredő bajokat, képzelhetni, mily világos, szabatos terv, óriás munka és törhetlen erély, de mennyi idő is kell, hogy e chaos tagozott szervezetté váljék.

Igaz, hogy azzá ma se vált; de fogott-e csak valaki maig is komolyan a munkához? És ha volt, ki erre tehetséggel birt, rendelkezett-e a hozzá való idővel? Országgyűlésünk örökkétartósságánál, közjogi vitáink háttartalanságánál, tanulatlan szónokaink kifogyhatatlanságánál birhatta-e emberi erő, (melynél nagyobbbal minister sem rendelkezik), e munkát? Beszélhetik Caesarról, hogy kilenczfelé mondta tollba rendeleteit, de a meséken túlhaladt mai korban biz azt háromfelé se teszi a közönségesnél is különb halandó. Félfüllel pedig az országgyűlés beszédeit hallgatni s a fej megmaradt másik felével szervezni, kormányozni és törvényeket előkészíteni, az nincs megadva mindenkinek, de még csak keveseknek sem.

Eszélyes munkafelosztás, jöjjön el a te országod! Szó helyett tettek országa, nyilj meg előttünk!

De vajjon van-e erre kilátás és kell-e a kormányra hivatott embernek mind képviselőnek is lenni? S ha már a ministerekre nézve elfogadjuk e töméntelen idő-

pazarlást, noha a 48-diki törvény (lásd a III. t. cz. 31. §.) nem rendeli, minek terjesztjük ezt ki az államtitkárokra is? Ez sehogy sincs indokolva, s ezért az államtitkárság mindenkép elhibázott intézmény. Lehet, e meggyőződéstől indítatva, látjuk őket egymásután a kihalási etât-ra jegyeztetni. Csak hogy ez megint oly intézkedés, mely a fürdővel együtt előnti a gyermeket is. Az államtitkár a minister helyettese: de hol? a nagy politikában? vagy a parlamentben? A parlamentben az lehet, ha nem is képviselő, tényleg pedig nem az a nagy politikában, mert a ministertanácsi határozatokról semmit nem tud, megállapodásaikban legalább részt nem vesz s így az intenciókról sem tud, melyek egyikre-másikra vezéreltek, e nélkül pedig vajmi keveset védhet, állíthat vagy tehet a törvényhozásnál. Ám legyen itt úgy, de akkor hát teljesen képviselője a ministernek a ressort közigazgatásában? Korántsem, mert ha visszalép a minister, vissza kell lépnie az államtitkárnak is s így ministerválságkor tényleg fej nélkül van a ministerium, s ha ez hosszabban tart, mi épen nem lehetetlen, szünetelnie kell az egész ügykezelésnek; mert az egyes osztályok egymásról vajmi keveset tudnak, központi elintézés pedig lehetetlen, ha ugyan az elnöki titkár által nem akarjuk tétetni, a ki többnyire alárendeltebb egyén.

Az elmondottakból látszik, hogy az incompatibilitási törvényjavaslat már egy főhibában szenved, mely a képviselőiséget a ministerre és az államtitkára nézve mintegy kötelezővé teszi. Már az első, t. i. a ministeré is fölösleges, a másik épen baj. Az államtitkár legyen az administratió feje a minister alatt, ez által nyer folytatólágosságot a kormányzat, a minister pedig időt, hogy a magasabb kormányzati gondoknak s a ressortjából ki-

kerülendő törvényjavaslatoknak, szóval pedig a közélet szükségéi ellátásának élhessen.

De ezzel is még csak egy baj van elhárítva. Az összes kormányzatba az egyes ministeriumok teendőibe azzal még nem jutott rendszer. Erre is idő kell, és gondolkodó főnek erélyes munkálkodása. Legelőbb is kissé magasabb szempontból megítélendő, mi különbség van az *absolut* kormány szükségéi között, melynek burocratikus rendszerét, mondhatni, kritika nélkül átvettük, és egy *parlamentáris* kormányzat szükségéi között, melyek mindenesetre egyszerűbbek.

Ha a legfőbb számszék csak azért alakított, hogy az eddigi komplikált mechanizmus mellé még egy ujat, szintén komplikáltat bigyesszünk, akkor nem éri fel költségeit. De ha szemmel tartjuk az alkotmányos és parlamentáris formákban rejlő nyilvános ellenőrzési hatalmat, akkor a főszámszék kellő működése mellett rögtön egyszerűsíthetjük az eddigi számvevőségi szerkezetet.

Ha a municipiumok rendezésekor világosan megtudtuk különböztetni az autonom rendelkezési jogot az állami teendőktől átvitt kezelési kötelezettségetől, akkor adjunk is vagy vigyünk át rájuk oly állami teendőket, melyekért csak *absolut* államban szükséges számos állami közeg; akkor pedig a vidéki pénzügyi hatóságok ügykörének nagy része vajmi csekélyre fog sorvadni.

Ha a sóeladást szabaddá tettük, minek állítottunk fel a régi állami gyámkodás korából kölcsönzött — még az *absolut* korban is *superálnak* tekintett — állami sóhivatalokat?

Ha a közmunka- és közlekedési ministerium minden egyes végrehajtói teendője számára külön közeget teremtünk, minő a vasuti és hajózási felügyelőségek, a

vasuti számvevőség, az egyes mérnöki hivatalok stb., mire való akkor a ministerium tömérdek személyzete?

Mire való e nagy személyzet nevezetesen az igazságügyi ministeriumban, miután a törvényszékek szervezve vannak és függetlenek, törvényjavaslatokat minden egyes ministerium készít saját ressortján belül, az összesítésre pedig külön törvényelőkészítő közeg creáltatott, melynek működésében eddigelé ugyan nagy köszönet nincs, és mely sem a 48-diki törvényben foglalt államtanács, se szakértők gyülekezete, se semmi néven nevezhető vagy más államokhoz hasonló, — épen csak aránylag olcsó intézmény, de ép azért annál drágább is.

Vajjon törvényhozásilag megállapítandó évi költségvetés mellett mire való a különféle alapítványoknak külön kezelése, költséges számvevőséggel és önkénykedésre alkalmas külön utalványozási joggal? Ép a közoktatási és vallásministeriumnál nyilvánult egyébiránt leginkább és legelőbb a szükségtelen állások fölöslege s itt történik is apasztás, bár talán még sem elegendő mértékben.

S itt felmerül egy másik, a ressortok hibás felosztásából magyarázható kezelési hiány, mely nem csekély költséget okoz, de még inkább van befolyással az állami jövedelem egyenetlen fejlődésére. Értjük az alapítványi és a korona- s kincstári jószágok külön a cultus- és a pénzügyi ministeriumban kezelését. Egy osztály a központban a megfelelő szakférfiakkal épen úgy vezethetné, ellenőrizhetné mindkettőt, mire most kétféle közegek, kétféle szervezet mellett állanak fenn és eltérő irányeszmék szerint kezelik a különféle jószágokat.

Mit keresnek a bányák, mint termelő iparágak a pénzügyiministerium kebelében, holott a bányakapitányságok a keresdelmi alatt állanak? Mit ér egyáltalá-

ban az állam kezelésében valamely iparág ma, midőn a magánipar óriás mérveket öltött s vállalkozási szellemében mindenkor túl fogja szárnyalni a nehézkesebb államit?

Mily csodálatos munka- és teendői felosztás az, hogy a bankügyet a pénzügyminister viszi Béccsel szemben, igaz, hogy szégyenletes bukásig s a pesti kereskedelmi kör nála antichambriroz, holott az ipar- és kereskedelmi minister megelégedve dörzsöli kezét, hogy neki e megfeneklett ügyben része nem volt; más kisebbszerű vállalatoknál meg ő szentesíti az alapszabályokat.

Mint látni, az elősorolt mind csak némi kóstitató közigazgatási viszonyaink ferdeségeiből; de elegendő arra, hogy általános mivoltukat megítélhessük, elég arra is, hogy rendszer megállapításának szükségét belássuk; de azt is lássuk, hogy az ilyen lehetséges és előnyökkel, eléggé meg nem becsülhető anyagi előnyökkel is járna. De ehhez kell fáradság, munka, akarat, idő, szóval mindaz, mivel a lelépett kormány birt volna ugyan, de a mit, helyes munkafelosztási terv nélkül alkalmazni nem tudott.

S most még néhány szót azokról, kik e munkát, vagy, mint alárendeltek, inkább csak némely részleteit végrehajtani hivatva volnának.

Már a főlebb említettekben is kiderül, hogy azon tömérdek hivatalnoksereg, mely Magyarország kormányügyeit intézi, voltaképen három kategoriaából került.

A régiékből átvettek legnagyobb része gyakorlott tisztviselő és most is bevált, miután — hál' istennek! — megszűnt annak kutatása s a szerint való megítéltetésük, vajjon szolgáltak-e más regime alatt azok, kik gyermekségökóta ez uton keresték, s voltak kénytelenek továbbra is keresni kenyerüket.

A másik kathegoria a törvényhozás embereiből s ilyek által pártfogoltakból áll. Ezek csak kis része vált be, részint mert rendes és folytonos munkához nem voltak szokva, részben mert csakhamar eltűnt korábbi szakavatottsági hirük, mihelyt ezt gyakorlatilag kelle alkalmazniok. Ide sorolandók nagyrészt azok is, kik a napi irodalomban merültek fel, mi az első ministerek alatt nagy ajánló levél volt, de a kiknek nagy része vagy visszatért ismét előbbi foglalkozásához, vagy alámerült a közészerűségbe.

A harmadik kathegoria végül a sucescentia s erről — kevés dicsérendő kivétellel — csak elszomorodva szólhatni. Igaz, hogy legnagyobb részt csak oly csekély képzettségű egyén jelentkezik, ki más téren alig élhetne meg, vagy szegődik olyan, kinek a külfényét ekkoráig sem vesztett közhivatalnoki pálya csak arra való, hogy diákori urfiaskodását folytathassa, ambitió nélkül a jövőre, kötelességérzet hijával; de annál nagyobb megvetéssel az iparos és egyéb munkás osztályok iránt. Komoly szándékkal, olyan, ki a kisebb hivatalnoki pályát iskolának tekinti, hogy idővel haszonnal szolgálhassa hazáját, mint az régebben történt, csak elvétve jelentkezik egy-egy tehetségesebb ifju, de a kiből aztán válik is.

Minde jelenség pedig nem tekinthető feltűnőnek, ha szem elől nem tévesztjük összes egyéb viszonyainkat. A komoly, törekvő munka nem elégíti ki szerény keresetével a fiatalságot sem, melyet a szédelgés szellője szintén ért már, s mely eléggé ítélőképes megláthatni, hogy például a kereskedővilágban is nem a régi tisztas üzlet, hanem az üzérkedés a börzén, az iparban sem a derék munka, hanem a szédelgős vállalkozás gazdagit. Ambitíója sem igen lehet ösztönözve, mert mit lát a legmagasabb, általa legfőlebb hosszú évek ernyedetlen

munkája után elérhető hivatalnoki körökben — a ministereken kívül? Üres czimeket oly fizetéssel, melylyel bármely kereskedő vagy pénzületi vállalat másod-harmadrendü könyvvivője vagy levelezője rendelkezik. És ezt a fizetést a lelkiismeretes munkás egy élet árán vásárolja meg, annyi ismeretet kellvén szereznie, melynek ama vállalati tisztviselő tizedrészére sem szorul.

A kezdő tisztviselő fizetése a 48-diki fizetésekhez képest körülbelül kétannyira emelkedett s ez helyes, az élet szükségéhez, fájdalom, így se áll arányban. A magasabb tisztviselőé, kinek helyére emennek törekednie kell, úgy van helyezve, mint akkor volt, pedig tőle most még több kívántatik, mint hajdan, mi a haladotabb államviszonyokból könnyen magyarázható. Csillagó czimeit meghagyták, mi a modern államban még nagyobb anomália, a családfentartási költségek rá nézve nagyobb arányban szaporodtak, mert megköveteli tőle a társadalom most is, hogy azon rétegei között foglaljon helyet, hová azelőtt tartozott, csak az nincs meg, miből mind e költségeket fedezhetné.

Hogy mi itt a gyógyszer, szinte fölösleges megmondani. A kormányzati és közigazgatási rendszer egyszerűsítésével meggyérül a hivatalnoksereg. A megmaradottakat úgy kell fizetni, hogy e téren versenyezessen az állam a magánvállalkozókkal. Mert az nem mentség, hogy kár a nagyobb fizetés, miután így is jelentkezik elég. Igenis jelentkezik, de milyen, és néhány év alatt mi lesz belőlük? Bizton állithatni, hogy a kisebb tisztviselők kétharmada vagyoni végrehajtás alatt áll, évekre előre 25 frt havi fizetésre levén leszorítva. Ily életnek csak bukás lehet vége. Végre kell a magasabb tisztviselői állásoknak munkakörüknek és a társadalmi igényeknek megfelelő díjazása, egyrészt hogy gondtalanul élhessenek

magas hivatásuknak, másrészt hogy — mint a hadseregek-
nél — a kilátásban levő magas és jövedelmező állások el-
érhetése tehetségesebbifjakat birjon e pályaválasztására.

A rendszerezés ugyanoly elhanyagoltatásáról, mi-
nőt a központban tapasztaltunk, a vidékről nem szólha-
tunk. A megyéket rendező és a községitörvény
e tekintetben két nagy és — reméljük, — üdvös törvény-
hozási cselekvény. Végrehajtva ugyan egy sincs, tapasztalatról tehát nem szólhatni; de ha remélhetjük is tőle a megyei autonomia ügykörébe eső tárgyak egészséges elintézését, az »átvitt« kormányteendők pontos és gyors végrehajtását aligha mernők jósolni.

Az igazságszolgáltatás, a törvénykezés követelményeinek nagyjából elég van téve a rendezett törvény-
székeknek, királyi kinevezéstől függő, birákkal való be-
töltése által. Ha hangzik is innen-onnan néhány elége-
detlennek szava, ki a kivánt állomást el nem nyerte, ha
van is panasz a törvénykezés lassu működése iránt itt-
ott, hol a munkaerő nem áll arányban a perlekedők
számával: nagyban és egészben megnyugodott az or-
szág s idővel teljesen ki is lesz elégítve.

Nagy harciba került és az aristokratikus megye
összes hadcsapatja kiállt ósdi tegezetben, kölcsönzött,
modernizált zászló alatt küzdeni a választói jog csorbi-
tása ellen. Mit nekik a nép, s a tőle meg nem tagadható,
igazságos, a választók kegyétől, szeszélyétől nem függő
igazságszolgáltatás! Sérelem volt ez, vérig ható, melynek
folytán a nepotismus, a protectió gyakorlatától estek
el ezren a hajdan omnipotens megyei családok közül!
Pedig kár volt oly nagyon aggódniok, befolyásuk csök-
kent ugyan némileg, de meg nem szűnt. Ha a bíróvá-
lasztásra nem is folyhattak be közvetlenül, mi szigoru

qualificatió megállapítása és élethossziganra szóló választásnál ugyse valami nagy veszteség lett volna: befolyásuk megmaradt, sőt alig is csökkent, mert a szolgabíró és alispánt stb. most is csak választják, s így a közigazgatás és igazságszolgáltatás elválasztása után alig is kevesebb azok száma, kikben a hivatalokat a család számára meg lehet örökíteni.

Talán blasphemiának fog tartatni s a Deák-párt nagy erőfeszítése után szinte gunynak fog látszani, hogy ez egész nagy erőlködést kisszerűnek tartjuk, ha hiányzott a bátorság ugyanez elvet alkalmazni a közigazgatásra is. Legfőlebb törvényeink ziláltsága és hézagossága mellett, hol a bíró egyéni józanitéletének oly nagy tere van, látszhatnak veszélyesnek a megállapított bírói helyek választás utáni betöltése. Feltéve a polgári és fenytő törvények codificatióját, feltéve az államilag megszabható bírói qualificatiót és a holtiglan választást, valóban bátran lehetett volna a helyek egyszeri betöltését s időnkénti pótlását a választásra is hagyni. Lehetett volna — mondjuk — a nélkül, hogy kívánnók; de nem lehet szerintünk a közigatás komoly veszélyeztetése nélkül választásra hagyni a közigazgatási tisztviselőt.

Szinte bajos kimondani megrögzött nézeteink között ily eltérő vélemény s e helyen éreztük a névtelen irás nagy kényelmét legélénkebben, mely megóv a »reactionarius« szép czimétől, mit nálunk oly könnyen osztogatnak.

Ámde kísértjük meg némi tárgyilagossággal a kérdés szellőztetését, és ítéljük azután.

Az ország összes közigazgatását a kormány vezeti, mire egyes ministeriumoknak különleges czélokra létező szakközegein kívül, a tulajdonképi közigazgatás fejének, vagyis a belügyi ministernek semmi egyéb

közeg nem áll rendelkezésére, mint a megyei és városi municipium. Azaz, hogy bocsánat, a megyei és városi főispán, kik csakugyan kormánykinevezéstől függenek. Városi főispánokkal, a városok csekélyebb, többnyire rendezettebb viszonyai mellett talán boldogulni is fog a kormány. Ezekhez kevés szavunk van.

Hanem ugyanugy állunk-e a megyékkel szemben is?

Az eddigi főispáni kinevezések még alig hántották de nem is hántották le a »méltóság«-ot. Nem helyben lakó, folyvást munkálkodó, tényleg igazgató kormányhivatalnok az új főispán sem, hanem csak a régi dignitásnak egy kis törvényes utasítással meghígított új kiadása. Az ilyen valami nagy befolyást nem fog gyakorolni a közigazgatásra és heves párttusáink, élénk politikai és társadalmi surlódásaink mellett óvakodni fog — mint óvakodik tényleg a legtöbb — erélyesen belemarkolni a megye közigazgatási ügyeibe. A főispán fog ugyan biráskodni, ha a kormánytól felszólíttatik rá, fog némely bajt orvosolni, némelyik talán erőszakoskodni is, s lökésszerűleg tán halad is majd itt-ott, egyszer-másszor a közügy, de a folytonos, a szakadatlan munkásság, az egyre éber felülörködés nem várható ezen, csak kellemtlenségek közt betölthető állásától.

A megyei közigazgatás lelke tehát ezentul is az alispán és szolgabíró marad, kinek a képviselő testületben ott áll oldala mellett a választó rokonság és párhivének zöme. Az fog történni nagyrészt, a mit ők akarnak s a szerint és a mikor akarják és a kormányképviselő főispán közbelépése mindig csak már felmerült bajkor lesz eszközölhető, tehát a huza-vona, a gyors cselekvés elodázása s ennél fogva a rossz közigazgatás lehetsége és — ismerve népünket, fájdalom, legtöbb helyt

— ilyképi menete szinte a törvényben, a szervezetben van állandósítva.

És hol rejlik az eredendő bűn, mi az alaphiba?

A félrendszabály.

A megyében kuszáltan lőn összetákolva az autonómia és kormányi közigazgatás, vagyis két oly teendő mely egymást logice kizárja. A kétféle cselekvési kötelezettséget — mert a tisztviselőkre nézve csak kötelesegről lehet szó, az autonóm jog a megye összességét illeti — nem lehet ugyanazon személyekre bizni, mert önérzetes férfi nem lehet felelős a kormánynak is, a közönségnek is; s így két külön kategóriájú tisztviselő kellett volna a megyében: kinevezett a kormányi közigazgatás végrehajtására, és a közönség által választott az autonómiából folyó cselekvények végrehajtására. Ez komplikálta volna ugyan a tisztviselői személyzeti szervezetet; de egyszerűsítette volna a közélet teendőit és helyesebb fogamatossitást biztosított volna számukra.

De még ez is, ha több volna ugyan félrendszabálynál, gyökeres javításnak nem nevezhető.

A főhiba itt is az alapeszmében van, az autonómia fogalmának, gyakorolhatási jogának fel nem ismerésében s így az elv hibás alkalmazásában rejlik; ha pedig irányadó helyen jól fogták föl és átértették, úgy nem merték kimondani és nem oly alakban vinni a törvényhozás elé, hogy jó törvény alkottatván, jó közigazgatás és jó kormányzat biztosított volna.

Az elv ugyanis — szerintünk, s úgy hisszük nem csalódunk — az, hogy az autonómia csak a községet illeti, még pedig minél tágabb értelemben, minél szabadelvűbb intézmények mellett. A megye pedig csupán

kisebb közigazgatási terület, mely nem jogok gyakorlatára, hanem kötelességek teljesítésére van hivatva.

Ne higyjük, hogy ezzel a honpolgárok szabadsága csökken; sőt ellenkezőleg, sokkal rendezettebb viszonyok között élvezheti az a szabadságot a községen s azon túl az országon belől. A hazafi érzelem a családban fakad, a községben fejlődik, a hazáért lelkesül. Megyei hazafiság nincs, az a kis országgyűlés-játszás praesentatiók- és repraesentatiókkal, azon kis politikásdi mellett a kisebb társadalmi központ anyagi és társadalmi igényei kielégítést nem találnak.

Polgári jogait az egyén csak a községben, politikai jogait csak az államban gyakorolja, de mi jogokat gyakorolhat a megyén belől? Legfeljebb gátolhatja a községek polgárait saját ügyei közvetlen elintézésében, polgári jogai szabad gyakorlatában. Es mivel rendelkezhetik a megye? Vagyona van magán-embernek (vagy jogi személynek), van a községnek és az államnak, de a megyének nincs. Tehát még anyagi tekintetben sincs mit intéznie s mindaz, mit eddig cselekedett: vagy átvitt vagy bitorolt jogkör volt; se a politikai szükség, se a szabadság biztosítása nem kívánja a megyéknek jelen szervezetök melletti fenmaradásukat.

De ha belátjuk, hogy ez a helyes nézpont, akkor valóban kellene is annyi bátorsággal birnunk, hogy azt nyíltan be is valljuk s a modern államintézmények közé, mint autonom hatóság, nem illő megyét kegyelettel oda temetnünk, a hova való — a mult emlékei közé!

Annyit követeltünk az államtól és kormánytól, hogy méltán kérdezhetjük, vajjon képes-e a magyar állam mindennek meg is felelni, vagyis, rendelkezik-e annyi

anyagi erővel, hogy a kifejezett óhajtasok valosításából származó terheket elbirja, költségeit fedezhesse?

Hogy e kérdésre válaszolhassunk, szellőztetni kellene pénzügyeinket, még pedig a budget tételei nélkül, nemcsak, mert ezeket a sűrű közléseknél fogva ismerteknek lehet feltételeznünk; hanem azért is, mert a számok csak a kivitel részletezésénél volnának szükségesek, a tárgyalás azon módjához pedig, melylyel az egyes kérdésekkel eddig foglalkoztunk, a számok nem elkerülhetetlenek.

Magyarország talán nem oly gazdag, mint jó barátai hirdették, rejtett kincsei talán nem oly mesések, mint a viszonyainkat nem ismerő honatyák egy része képzei. Azon része t. i. mely egy izben Angliát és Franciaországot akarja tulszárnyalni az intézmények szabadelvűségében és modernabb államot akar belőle alkotni Poroszországnál; mely külön hadsereget akar és független külképviseletet saját zsebünkől megfizettet; de rögtön meghuzza a halálharangot, ha a közös költségek, 70 : 30-hoz való aránya szerinti viselésénél is deficit merül fel a háztartásban.

Erre ellenvethetik ugyan a közöstygyes állapotokkal elégedetlenek, hogy az osztrák államadósságokból is elvállaltunk tetemes részt s ezt, fájdalom, nem tagadhatni. De ezzel váltottuk meg a békét, az 50-es és 61—66-iki évek »átkos korszakát« és — talán nem fizettük meg épen nagyon drágán csak egy ismételt 1849 is többé fogván kerülni az országnak erkölcsileg, anyagiilag is, és így legalább nyugodtan fejlődhetünk.

Az átvett és ujonnan csinált államadósságokat tényekül kell elfogadnunk; tényezőkül, melyeket nem mellőzhetünk és ha józanon akarunk eljárni, a jövőbeli kalkulust ezek számbavételével kell elkészítenünk.

Ha tehát Magyarország nem is oly gazdag, mint híresztelik, de nem is oly szegény az, mint elleneink állítják, sőt oly szegény sem, mint saját eddigi pénzügy-ministere egyes csekély kölcsön megkötésének nehézségei után azt megítélni jónak látta.

Magyarország oly nagyobb birtok-teszt segregált nagy részéhez hasonló, melynek elég a szántó-földje, réjje, legelője, erdeje, de mely hamis pör folytán hosszantartó osztatlan állapotában soká lelketlen gazda keze alatt volt és ki van élve, melynek fundus instructusa hiányos vagy elpusztult, telepítvényesei nyomorognak, cselédsége elkallódott a kiváltási ár és osztási költség pedig, valamint betáblázott és váltó adósságok terhelik. Most e birtok oly örökösre száll, ki elég értelmes, tanult és józan, de vállalkozó szellemű is, kinek van becsületes neve és ezért személyes hitele. — Az új birtokos legelőbb is a régi adósságok kamatfizetését biztosítja, a váltóadósságokat törlesztési jelzálogi teherré változtatja, személyes hitele segítségével szerez instructiót és kezd investálni, a cselédséget kiegészíti, a telepítvényesek ügyét rendezi, mindnyájuk részére iskolát épít, a földek mivelésébe új turnust hoz, a legelők egy részét feltöreti, az erdők fölös részét vágatja, a kicsigázott szántóföldet ugarolja, trágyát alkalmaz, a mennyit bir, sőt szerez is hozzá, néhány év múlva szeszégetőt állít, czukorgyárat épít, s noha adósságai nem apadnak, hanem még öregbednek, jövedelmével győzi kamatjaikat s marad is még azonfelül az életre, hitele egyre növekszik és biztos kilátása van, hogy néhány év múlva, ha ő már nem is, gyermekei bizonyára rendezett birtokot vesznek át s noha ő csak terheit viselte a jövőnek, jelene se volt megvetendő, mert a józan munka és a folytonosan nö-

vekvő eredmény, valamint a jövő biztosítása őt kielégíték a fáradalmas jelenért.

Leszámítva a hasonlatosságok ki nem kerülhető sántikálását, ép ily viszonyokkal állunk szemben hazánkra nézve is.

Itt is megvan az alap: a tág terület áldott földjével és termelési alapfeltételeivel; az előző rossz gazdálkodás nyomai itt is megvannak, zilált népességi, nemzetiségi és társadalmi viszonyok itt is háborítanak; a beruházások mellőzhetetlensége itt is felmerült; de csak legyünk jó gazdák, józanon-merész vállalkozók és készítsünk okoszerű tervet mind a beruházásokra, mind a kezelésre nézve, és boldogulni fogunk.

A ma munkálkodó nemzedék nem fogja ugyan már Magyarországot fénykorában látni, de erélyesen erremüködvén, a haladást és viszonyai consolidatióját még észreveheti és megélheti. Nekünk is beruházásokat kell tennünk nagy mértékben, és a közvetlen haszon remélése nélkül vállalatokba is fogunk. A mit elhibáztunk, az a rendezési terv elkészítése volt, hitelünket pedig nem az adósság nagysága, hanem a megkötése körüli ügytelenségek (hogy helytelenségeknek ne mondjuk) rontották meg némileg. De e hitel el nem veszett, a még sürgősséglendő összegek kamatait megbirjuk, csak józan gazdáknak, megbízható vállalkozóknak mutassuk be magunkat a külföld előtt, honnan a hitel összegeit, ez idő szerint, fájdalom, még várunk kell.

Hanem rendet hozni összes pénzügyi ügykezelésünkbe csakugyan legfőbb szükség s ideje már elejteni a képies beszédet.

A bankügy rendezésében talán eddigelé legnagyobb kudarcát kénytelen regisztrálni a Deák-párt. Már az is morális csatavesztés volt, hogy a baloldal által régen

leplezetlenül hirdetett független bankot a Deák-párt kezdetben, isten tudja, milyen a megérthetetlenségig magas pénzügyi felfogásnál fogva ellenezte; később pedig mindinkább kénytelen volt feléje közelíteni, s azt utóvégre nyiltan is bevallani.

Ez volt az első lépés, mely az uralkodó párt józan bankpolitikájában vetett bizalmat megingatta. Ehhez számítva azon, újra megfoghatatlan bátortalanság és határozatlanság Béccsel szemben, azon indokolhatatlan összekuszálása a bankügynek a valutával, mely, ha eddig vártunk vele, Magyarországnak épe szorult helyzetében bátran volt elodázható; végül pedig az állami méltóságnak oly csekély mértékben való megőrzése néhány — ha milliókkal is rendelkező — bécsi bankárral szemben: mindez jobban aláásta a kormány tekintélyét, mint sok évi helytelen gazdálkodás az állam pénzeivel tehette volna.

Nem tudjuk, mert nem vagyunk eléggé beavatva a kormány titkaiba, kit illethet ezért a vád, a lelépett elnököt-e vagy az újra tárczát vállalt pénzügyi minisztert; hanem ilyenek után, nem csodálkozhatunk többé a baloldal dühén, mert báránytürelmű jobboldali létünkre is arcunkba szöktette a vért és szégyenpir öntött el, hogy Magyarország, dicsón visszaszerzett független államiságának ötödik évében, ily fitymálós bánásmódban volt kénytelen részesülni pénzügyei czéltott rendezésekor, mihez pedig teljes joggal, kötetlen kézzel foghatott.

Ily eljárás nem növeli az ország bizalmát kormányához, s a párt részéről is önmegtagadásnak kell tekintenünk, ha annyi s ily fájó vereség után még hű marad a zászlóhoz.

És ugyan honnan egyszerre a kishitűség pénzügyi

prosperálásunk iránt?! Olyannyira hanyatlottunk-e rögtön, hogy koldulnunk kelljen a pénzt, s azt bármi áron szereznünk zálogra is, mint a roszul gazdálkodó magántékozló? Hogy vasutaink annyiba fognak kerülni, azt előre tudhattuk, s akkor kellett volna ezzel előállani s azt megmondani, mikor derüre-borura megszavazták.

De az se baj, sőt helytelen vádaskodásnak tekintjük az ezzel való előállást, mert e sok vasut megzavarhatja ugyan egy-két évre az államháztartási egyensúlyt; de nem rontja meg Magyarország hitelét, ha ezt magunk nem kürtöljük. Tény ugyanis, hogy az államok élete nem egyes emberek élethossza szerint számít s így pénzügye sem úgy ítélendő meg. A vasutak tényleg előnyére vannak az országnak, még a nem a leghelyesebb irányban vezetettek is, s ha ma ki sem is fizetik magukat, meghozzák a hasznot a jövőben. Az oly országot pedig nem szabad hitelevestettnek odaállítani a világ elé pellengetésre, mely utóvégre is gyümölcsöző beruházásokra fordított, ha pillanatnyira tán kellettinél nagyobb összegeket is.

Bár több beruházást tettünk volna, ha nem is mind vasutba! Bár fejlesztettük volna az ipart, szereztünk volna előnyöket a kereskedésnek! Bár ne árultuk volna el szégyenségünket a magasabb állami s társadalmi igényekre szükségelt összegek megtagadásával. Higyjük meg, jobban ártott hitelünknek gyámoltalan eljárásunk a bankügyben és ama garasos gazdálkodás, mely 2—3 millióskát kért rövid időre két-három helyen s folyvást licitálva, míg megkerült az, ha kézizálog árán is. Higyjük meg, jobban megrontotta az ország hitelét, hogy n a g y s z a b á s u p é n z ü g y i p o l i t i k a helyett, mely országosczimen száll ki a pénzpiaczra, magánalkuszok kéz alatti tudakozásai és szerzési képessége vétetett

igénybe, még ha ez emberek talán a legönzetlenebb szolgálatot is tették.

Nem, sok hibáztatni valóttaláltunk kormányzatunk több ágában, de megtaláltuk rá a mentséget is. Pénzügyi politikánk hibáit semmi sem menti. Ha öt év alatt egy kis idő nem került az egésznek áttekintésére, a hibák fölfedezésére és szabatos eljárási terv megállapítása által a jövőben kikerülésére, akkor a roszakaratnak vagy tehetetlenségnek a baloldal részéről emelt vádját bajos megczáfolni. Tényleg pedig csakugyan semmi sem történt.

Az adóreform ügyében tartattak ugyan enquêtes, de eredményeket, ha tanulmányozták is, nem fogatosították, vagy ha helytelennek bizonyultak, jobbat se javasoltak. Ma is a Bach-féle adókat fizetjük, az akkori rendszer kulcsa, szelleme szerint. Évről-évre ígértettek gyökeres változtatások, s maig se történt semmi. Apró hiu budgetörlésekkel akartunk kimászni a hinárból, melynek évről-évre kellett nagyobb mértékben nyilvánulni, de mely iránt a közönség tisztán, őszintén értesítve soha sem volt. Minden időt a boldogtalan párttusa vett igénybe s valahányszor komolyan véltünk a pénzügyek rendezésébe foghatni, mindannyiszor indemnyit kellett megszavaztatnunk.

És lesz-e ez jövőben máskép?

Az új miniszterelnök bemutató beszédjében ráutalt a pénzügyi törvények megalkotásának első sorban szükségességére. Lesz-e ezuttal szavának fogamatja is? De ehhez egyéb is kell adóemelésnél. A rendszert kell szelőlőztetni, a kezelést egyszerűsíteni, az adófizetési egyenetlenségeket kiigazítani.

E tekintetben pedig nemcsak a kormányt illeti a vád, hanem a házat is. Minden fontosabb kérdés megvi-

tatásánál azt kellett tapasztalnunk, hogy nem a kérdés lényege, hanem czafrangjai körül folyt a leghevesebb tusa. A budgetvita alkalmával mindenről volt szó, csak helyes pénzügyi rendszer megállapításáról soha. A budget mindannyiszor érintetlenül jött ki a házból (apró kis változtatásokat kár emlegetnünk) miután hónapok drága idejét fogyasztotta.

De hagyjuk ezt. Eddig se pusztá negatióval keserítettük olvasóinkat, most se céltalan recriminációkkal akarjuk türelmüket fárasztani. Reménynyel akarunk a legközelebbi budgettárgyalás elé nézni, hiszen a pénzügyminister nem maradhatott volna meg hivatalában, ha nincs magával tisztában a követendő eljárás iránt. Remélni akarjuk, hogy az éjszak-amerikai Egyesült-Államok pénzügyi államtitkárának, vagy az angol Gladstone egy-egy világos pénzügyi exposéja fogja hasonlónak előterjesztésére lelkesíteni a mienket is. Remélni akarjuk, hogy tervszerűleg állapittatván meg a követendő rendszer, meg lesz a kellő bátorság is az elvek kimondására, az erély fogatosításukra; mert ha e remény nem táplálna, mit érne a változás s mi biztositaná összes közügyeink javulását, s vajjon nem állunk-e válság után is válság előtt?

